

Handwritten: Himmelsk

STATENS KANTINER

Handwritten: ex. 2
21.5690

Betænkning nr. 908
1980

Indholdsfortegnelse

	Side
Sammendrag af betænkningen	5
1. Udvalgets sammensætning og kommissorium	7
2. Beskrivelse af kantinevirksomheden i dag	9
2.1. Arbejdsmiljølovgivningens krav	9
2.2. Det kundemæssige grundlag	10
2.3. Udvalgets spørgeskemaundersøgelse	11
3. Statslig kantinevirksomhed i Norge og Sverige	20
4. Private erhvervsvirksomheders kantinedrift	23
5. Udvalgets overvejelser og forslag	25
5.1. Grundlæggende antagelser og hensyn	25
5.2. Tilskud	26
5.3. Organisation	29
5.4. Budget	30
5.5. Regnskab og revision	32
5.6. Udkast til cirkulære	33

Bilag.

1. Kundgørelse for forsvaret B. 5-1971
2. Udvalgets spørgeskema
3. Kantinernes indtægter og udgifter
4. Oversigt over kantinepersonalet og dets finansiering
5. Oversigt over finansieringen af ikke-lønudgifter
6. Oversigt over varekategorier og priser
7. Kantinernes indtægter og udgifter i undervisningsinstitutioner
8. Oversigt over kantinepersonalet i undervisningsinstitutioner
9. Finansieringen af ikke-lønudgifter i undervisningsinstitutioner
10. »Bestemmelser for statens kantiner« (Norge)
11. »Måltidspriskundgørelsen« (Sverige)
12. Udvalgets cirkulæreudkast.

Sammendrag af betænkningen

Et tværministerielt udvalg under forsæde af administrationsdepartementet har på foranledning af statsrevisorerne haft til opgave at udarbejde forslag til generelle retningslinier for etablering og drift af statens kantiner. Udvalget har herefter beskæftiget sig med spørgsmålene om størrelsen af statens tilskud til kantinerne, den bevillingsmæssige hjemmel herfor, regnskab og revision samt kantinerne organisation. Spørgsmål vedrørende ernæring og hygiejne er derimod ikke taget op.

I betænkningens *kapitel 2* er redegjort for arbejdsmiljølovgivningens krav til spisefaciliteter, endvidere for de økonomiske overvejelser statslige myndigheder i dag gør sig i forbindelse med etablering af kantiner, og endelig for resultatet af en af udvalget gennemført spørgeskemaundersøgelse omfattende samtlige statslige kantiner.

På grundlag af en udtalelse fra *arbejdstilsynet* fastslår udvalget, at der ikke i medfør af arbejdsmiljølovgivningen består nogen arbejdsgiverforpligtelse til indretning af egentlige personalekantiner. Der kan derimod efter omstændighederne være en forpligtelse til at indrette »passende spiserum« med opvarmningsmulighed for medbragt mad.

Udvalgets *spørgeskemaundersøgelse* viser, at ca. 480 statsinstitutioner har egen kantine, heraf godt 200 inden for uddannelsesområdet og 60 i forsvaret. Ca. 180 kantiner har under 100 daglige gæster. Kantinerne omsætter årligt for 282 mio. kr., medens de samlede udgifter til råvarer, lønninger m. v. udgør 341 mio. kr. Af differencen vedrører 30 mio. kr. forsvaret. Lønudgifternes andel af bruttoomsætningen bør ifølge sagkyndig udtalelse ikke overstige 40 pct., men svinger meget kraftigt mellem de undersøgte institutioner, spændende fra 27 pct. til 230 pct. med et gennemsnit på 47 pct. Der er godt 2000 ansatte inden for kantineområdet, hvoraf staten dækker lønnen til ca. halvdelen. Løntilskudsprocenten er dog stærkt svingende fra kantine til kantine. Udgiften til husleje, varme og el dækkes

næsten undtagelsesfrit af staten, medens udgifterne til indkøb af råvarer i alle egentlige personalekantiner dækkes over kantinepriserne. Derimod er praksis med hensyn til finansieringen af udgifter til køkkenudstyr, service, bestik m. v. stærkt svingende.

Vedrørende kantinerne *organisationsform* viser undersøgelsen, at ca. halvdelen af kantinerne drives som en del af vedkommende statsinstitution, medens den anden halvdel er bortforpagtet til en selvstændig entreprenør eller drives af en personaleforening. Der foreligger ikke i undersøgelsen holdepunkter for at pege på en bestemt organisationsform som den mest effektive.

En undersøgelse af *priserne* viser, at spredningen inden for hvert af de 3 hovedområder (undervisning, forsvar og forvaltningen i øvrigt) er langt større end den gennemsnitlige forskel mellem de 3 områder indbyrdes.

Kapitel 2 indeholder afsluttende en særskilt beskrivelse af undervisningsområdets og forsvarets kantiner.

Kapitel 3 redegør for de gældende retningslinier for statslig kantinedrift i Norge og Sverige, der i modsætning til Danmark har formelt fastsatte regler for kantinerne virksomhed.

Kapitel 4 redegør for praksis inden for den private virksomhedssektor med hensyn til drift af personalekantiner. Som grundlag for fremstillingen har udvalget bl. a. støttet sig til firmaet Dan Caterings erfaringer på området. Udvalget konkluderer, at staten i henseende til ydelse af tilskud ikke går videre end de private virksomheder.

Kapitel 5 indeholder udvalgets overvejelser og forslag. Med udgangspunkt i arbejdsmiljølovgivningen har udvalget anlagt det hovedsynspunkt, at staten kan yde tilskud til de udgiftstyper, som staten også måtte bære, såfremt der ikke fandtes en egentlig kantine, men blot et spiselokale med tilhørende køkken. Derefter kan staten dække udgifterne til rengøring, opvask og afrydning samt til husleje, el, varme, udstyr, service m. v., medens udgifterne til varernes fremstillingsomkost-

ninger, dvs. råvarenes pris, lønomkostninger vedrørende tilberedning og salg samt administration skal dækkes over kantinens omsætning. Kalkulatorisk kan institutionerne dække lønudgiften til rengøring af spiselokale fuldt ud og herudover en tredjedel af de øvrige med kantine drift forbundne lønudgifter. For at tilskynde til omkostningsbevidsthed foreslår udvalget samtidig, at den del af lønningerne, der overstiger 50 pct. af bruttoomsætningen, ikke kan medtages ved beregningen af tilskud.

Vedrørende kantineernes *organisation* foreslår udvalget, at man ved fremtidig oprettelse af kantiner kun etablerer disse som en integreret del af vedkommende institution, hvis kantine er et nødvendigt led i udøvelsen af virksomheden på det pågældende hjemsted eller dog må anses for naturligt forbundet med virksomhedens karakter.

Udvalget har endelig stillet en række forslag vedrørende budget, regnskab og revision, som bl. a. skal sikre, at der foreligger klarhed med hensyn til den bevillingsmæssige hjemmel til ydelse af tilskud, og at udgifterne undergives sædvanlig bevillingsmæssig styring. Det er et væsentligt led heri, at institutionernes udgifter til kantinedrift afholdes inden for de godkendte bevillingsrammer. Det bemærkes i øvrigt, at de nævnte forslag

ikke indebærer, at personalet har *krav* på, at der oprettes kantiner, men kun er udtryk for, hvad staten maksimalt kan yde af tilskud, hvis en institution ønsker at oprette en kantine subsidiært allerede har en.

Udvalget har ikke fundet anledning til at foreslå særlige retningslinier for kantiner inden for forsvaret eller undervisningsområdet, men skal dog henvise til de i kapitel 5 angivne særlige forhold, vedrørende eventuel anvendelse af de af udvalget foreslåede retningslinier indenfor disse områder. Undervisningsministeriets repræsentant i udvalget har på dette punkt afgivet en særudtalelse.

Det er i øvrigt beregnet, at udvalgets forslag samlet set ikke indebærer nogen merudgift for staten.

Udvalgets forslag vil antagelig medføre, at en række mindre kantiner enten må lukkes eller videreføres på et reduceret grundlag. Der er således behov for en passende periode til de nødvendige overvejelser mellem ledelse og personale i de berørte institutioner. Retningslinierne foreslås derfor først gennemført fra 1. januar 1983.

Udvalgets forslag er sammenfattet i det som bilag 12 optrykte udkast til »cirkulære om oprettelse og drift af personalekantiner m. v. hos statslige institutioner.«

1. Udvalgets sammensætning og kommissorium

Ved skrivelse af 23. november 1977 nedsatte finansministeriet et udvalg, der skulle udarbejde forslag til generelle retningslinier for etablering og drift af statens kantiner.

Udvalget fik følgende sammensætning:

Kontorchef J. U. Moos, administrationsdepartementet, formand
Fuldmægtig Jørgen Ejlerskov, boligministeriet

Overtrafikkontrollør K. Grønkjær-Nielsen, ministeriet for offentlige arbejder

Økonomiinspektør K. E. Hansen, socialministeriet

Politifuldmægtig Herman Langlouis, justitsministeriet

Fuldmægtig Torben O. Møller, lønnings- og pensionsdepartementet

Revisor Svend Nielsen, rigsrevisionen

Sekretær Jan Høst Schmidt, budgetdepartementet

Kaptajnløjtnant Erik Schramm, forsvarsministeriet

Fuldmægtig Iben Aage, undervisningsministeriet

Som sekretærer for udvalget udpegedes:

Konsulent Per Christensen, administrationsdepartementet,

fuldmægtig Per Jensen, administrationsdepartementet og

stud. polit Stig Katznelson, administrationsdepartementet.

I september 1980 er kontorchef Bjørn Hansen, boligministeriets ejendomsdirektor, indtrådt i udvalget i stedet for fuldmægtig Jørgen Ejlerskov, boligministeriet.

Udvalget er nedsat på foranledning af rigsrevisionens og statsrevisorernes bemærkninger i beretning nr. 5, 1975-76 »Beretning om kantinedriften ved universiteterne og de højere læreanstalter«. Beretningen indeholder resultatet af en undersøgelse af omfanget og karakteren af kantinevirksomheden ved universiteterne og de højere læreanstalter, derunder størrelsen af og forudsætningerne for statens støtte til denne virksomhed. På

grundlag af undersøgelsen konkluderer rigsrevisionen (s. 20) følgende:

»Undersøgelsen af kantinevirksomheden har givet rigsrevisionen indtryk af, at der er behov for visse generelle retningslinier for kantinedriften ved de højere uddannelsesinstitutioner og for statens støtte hertil, bl. a. for at tilstræbe et ensartet og rimeligt niveau for den service over for de ansatte og studerende, som etableringen af kantiner må betragtes som.

Manglen på sådanne retningslinier synes også at medføre uklarhed med hensyn til afgrænsning af statens forpligtelser i forhold til kantinerne og disses kreditorer, herunder vareleverandører.

Man finder det derfor ønskeligt, at det tages op til overvejelse at fastlægge sådanne retningslinier, der efter rigsrevisionens opfattelse bl. a. bør indeholde bestemmelser om, hvilke faciliteter der kan stilles til rådighed for kantinedriften, principperne for personalets størrelse, sammensætning og aflønning, hvilken organisationsform der normalt bør foretrækkes, hvilke udgifter der kan afholdes af staten, samt regnskabsaflæggelse og revision. I de foreslåede overvejelser bør tillige inddrages spørgsmålet om de bevillingsmæssige forudsætninger for støtte til kantinevirksomheden. En afklaring af dette spørgsmål forekommer påkrævet.«

Statsrevisorerne har i bemærkningerne (s. 22) til rigsrevisionens beretning udtalt følgende:

»Statsrevisorerne finder anledning til at henstille, at problemerne omkring kantinedrift tages op til ensartet løsning inden for hele statens område.

Ved en løsning bør der lægges vægt på de bevillingsretlige problemer, således at den bevillingsmæssige hjemmel for statens bidrag til kantiners oprettelse og drift bliver klar i de enkelte tilfælde.«

Det følger af foranstående, at udvalget har anset spørgsmål vedrørende ernæring og hygiejne for liggende uden for kommissoriet.

Udvalget har derimod lagt vægt på, gennem en spørgeskemaundersøgelse, at indhente ensartede og fyldige oplysninger vedrøren-

de kantinedrift inden for alle grene af den statslige forvaltning.

For så vidt angår praksis i kommuner og amtskommuner bemærkes, at udvalget ikke har indhentet systematiske oplysninger til belysning heraf. Udvalgsarbejdet har imidlertid givet kontakter til institutioner spredt over hele landet, og der er herunder jævnlige blevet henvist til priser i den lokale kommunale forvaltnings personalekantiner, som kunne tyde på, at man i ganske vid udstrækning yder tilskud til dækning af kantinepersonalets lønninger.

Til belysning af, hvilke effektivitetsnormer

der gælder i kommercielt drevne kantiner samt med henblik på at få et indtryk af priser og tilskudspraksis i private virksomheders kantiner har udvalget indhentet en redegørelse fra firmaet Dan Catering.

Udvalgets formand og sekretariat har afholdt adskillige orienterende møder med repræsentanter for grupper under uddannelse og har i et særskilt møde med Rektorkollegiet for de højere læreanstalter indhentet kollegiets synspunkter vedrørende kantinedriften på læreanstalterne.

Udvalget har i øvrigt afholdt 10 møder.

2. Beskrivelse af kantinevirksomheden i dag

I det følgende redegøres for *arbejdsmiljølovgivningens krav* til spisefaciliteter, endvidere for de økonomiske overvejelser statslige myndigheder i dag gør sig, forinden der træffes beslutning om etablering af personalekantine, og endelig for resultatet af den *spørgeskemaundersøgelse* udvalget har gennemført inden for alle dele af den statslige forvaltning vedrørende kantinerne økonomi, driftsform m. v.

2.1. Arbejdsmiljølovgivningens krav til spisefaciliteter i statens institutioner

Med henblik på udvalgets senere, friere overvejelser vedrørende de fremtidige retningslinier for kantinedrift, har det været nødvendigt indledende at fastslå rækkevidden af en eventuel ubetinget forpligtelse i medfør af arbejdsmiljølovgivningen til tilvejebringelse af spisefaciliteter for ansatte. Udvalget har til belysning heraf modtaget følgende udtalelse fra Arbejdstilsynet:

Lov nr. 681 af 23. december 1975 om arbejdsmiljø indeholder i § 42 et krav om, at arbejdsstedet skal indrettes sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt. Ifølge lovens § 43 kan arbejdsministeren fastsætte regler om indretning af arbejdsstedet, herunder om opholds- og spiserum.

Der er således ikke stillet særskilte krav til spisefaciliteter i arbejdsmiljøloven, da denne er en rammelov, som forudsættes udfyldt af en række bekendtgørelser for særlige områder. Denne udfyldning af lovens § 42, jfr. § 43, har endnu ikke fundet sted for så vidt angår nye særregler om spisefaciliteter.

Imidlertid er en række ældre regler fra den tidligere gældende arbejderbeskyttelseslovgivning opretholdt for den overgangsperiode, hvor arbejdsmiljølovens rammebestemmelser endnu ikke er udfyldt af nye regler. Således er §. 13, nr. 12, i lov om almindelig arbejderbeskyttelse og § 7, nr. 11, i lov om arbejderbeskyttelse inden for handels- og kontorvirksomhed, begge om opholds- og spiserum, opretholdt. Dette er sket ved arbejdsministeriets bekendtgørelse nr. 321 af 21. juni 1977 om regler efter den tidli-

gere arbejderbeskyttelseslovgivning, der med mindre ændringer forbliver i kraft efter arbejdsmiljølovens ikrafttræden, § 2, pkt. 1 og 3.

Ovennævnte regler er her opretholdt for det hidtidige område, samt sat i kraft, således at de omfatter hele den nye lovs område, bortset fra området for lov om arbejderbeskyttelse inden for landbrug, skovbrug og gartneri, hvor der ikke fandtes regler om spisefaciliteter.

De opretholdte bestemmelser er optrykt i bekendtgørelsens bilag 1.

Relevant for nærværende område er, at uddannelsessøgende ikke er omfattet af arbejdsmiljøloven, ligesom arbejdsmiljøloven kun gælder i begrænset omfang for det militære område, jfr. § 2, stk. 2. Således er arbejde, der udføres af militære, og som kan henregnes til egentlig militærtjeneste ikke omfattet, hvori- mod militærets civile arbejder og de til de faste militære etableringer hørende kontorlokaler, depoter, lagre og værksteder er fuldt ud omfattet af loven.

Ifølge ovennævnte ældre, opretholdte lovgivning gælder følgende for opholds- og spiserum:

Opholds- og spiserum. Der skal anvises arbejderne passende plads til at indtage deres måltider og gives dem mulighed for at opvarme medbragt mad og drikke. Hvor arbejdets art gør det påkrævet eller naturligt, at arbejderne ikke spiser i arbejdslokalet, skal der indrettes passende spiserum for vedkommende arbejdere, hvis dette i øvrigt er rimeligt. Det samme kan aftilsynet påbydes i andre tilfælde, for så vidt det ikke volder virksomheden meget store vanskeligheder at indrette sådanne spiserum, hvor arbejderne kan opholde sig i aftalte og påbudte hvilepauser.

Kravet om, at der skal anvises de ansatte passende plads til at indtage deres måltider, tager sigte på, at spisningen skal kunne foregå under passende hygiejniske forhold. Der kan således ikke heraf udledes, at der i alle tilfælde skal stilles særligt spiserum til rådighed.

Passende spiserum skal indrettes, hvor arbejdets art gør det påkrævet eller naturligt, at de ansatte ikke spiser i arbejdslokalet. Der må

således ikke indtages måltider i rum, hvor der arbejdes med sundhedsskadelige stoffer som organiske opløsningsmidler, blyholdig emalie eller giftige og ætsende stoffer.

Det bemærkes, at et lærerværelse normalt vil kunne anvendes som spiserum.

Arbejdstilsynet stiller ikke krav om, at der skal kunne købes mad eller drikke på arbejdspladsen, kun at der skal gives de ansatte mulighed for at opvarme medbragt mad og drikke.

Vedrørende retningslinier for indretning af spiserum, henvises til Publikation nr. 25/1969 om Projektering af erhvervsbyggeri.

Det skal bemærkes, at en såkaldt Hovedbetragtelse om arbejdsstedets indretning er under udarbejdelse til udfyldning af arbejdsmiljølovens § 42.

Grundlaget for udvalgets senere overvejelser er herefter, at der ikke består nogen lov-mæssig arbejdsgiverforpligtelse til indretning af egentlige personalekantiner. Selv forpligtelsen til at indrette »passende spiserum« synes efter arbejdstilsynets uddybning at måtte forstås ret snævert, således at ansatte i rent administrative funktioner næppe ubetinget under henvisning til arbejdsmiljølovgivningen kan kræve indretning af særlige spiserum.

2.2. Det kundemæssige grundlag for beslutning om oprettelse af kantine

Efter det for udvalget foreliggende findes der ikke formelle regler om, hvilke betingelser der skal være opfyldt med hensyn til kundeunderlag for at træffe beslutning om etablering af kantine. Beslutning herom træffes i dag af den enkelte institution ud fra konkrete overvejelser om det økonomiske grundlag. Der foreligger heller ikke retningslinier, der konsekvent sikrer en forudgående udtrykkelig godkendelse fra de bevilgende myndigheder. For forsvarrets vedkommende er der dog ved Kundgørelse for Forsvaret B.5-1971 fastsat særlige bestemmelser om spiseforhold i forsvaret, jfr. bilag 1.

For centraladministrationens vedkommende er kompetencen til at træffe beslutning om kantineoprettelse og til i denne forbindelse at søge den fornødne bevillingsmæssige hjemmel imidlertid henlagt til boligministeriet. Udvalget har derfor modtaget oplysning om boligministeriets særlige erfaring på dette

område gennem en kortfattet redegørelse, hvoraf følgende skal gengives:

»Ejendomsdirektoratet har bl. a. til opgave at stille kontorlokaler til rådighed for central-administrationen, og må i denne forbindelse også etablere kantiner/frokoststuer. På dette område er direktoratets væsentligste opgave.

- 1) at indrette kantine/frokoststue
- 2) at levere service.

Der findes som bekendt ingen faste regler for etablering og drift af kantiner/frokoststuer i centraladministrationen. Ejendomsdirektoratet har heller ikke internt egentlige regler at gå frem efter. Opgaverne løses konkret inden for rimelige økonomiske rammer.

I det følgende er kort beskrevet direktoratets væsentligste erfaringer i forbindelse med løsningen af sådanne konkrete opgaver:

Inden der tages stilling til om - og i hvilket omfang - kantiner/frokoststuer skal etableres, inddrages samarbejdsudvalget som regel i en forudgående planlægning, og der nedsættes i mange tilfælde et særligt »kantineudvalg«, der ofte bliver permanent.

Ejendomsdirektoratet fremkommer i de fleste tilfælde med et oplæg, der bygger på de faktiske lokaleforhold og antallet af medarbejdere:

Kantiner/frokoststuer søges indrettet til at rumme ca. halvdelen af de ansatte på samme tid, og således at der afsættes 1,2 - 1,3 m² netto pr. person. Forøvrigt har man erfaring for, at personalet indretter sig ret fleksibelt på forholdene og kan nøjes med mindre lokaliteter, når dette er nødvendigt.

Ved et personaletal på under ca. 50 indrettes der normalt kun frokoststue med tekøkken, således at der er mulighed for salg af smørrebrød i meget beskedent omfang samt øl og vand.

Ved større personaleantal er det som oftest nødvendigt at indrette egentlig kantine med dertil hørende faciliteter; mulighed for fremstilling af »rigtig« smørrebrød (i de større kantiner også varme retter), installation af køle- og svaleskabe, kølekummer til øl og vand samt kaffeanlæg dimensioneret efter personale-tallet.

Både frokoststuer og kantiner søges indrettet med henblik på selvbetjening, herunder selvafrydning. Større kantiner forsynes i øvrigt også med kasseapparater.

Ejendomsdirektoratet har normalt ikke indflydelse på personaleforbrug og madvarernes standard.«

Boligministeriets egne erfaringer vedrørende bedømmelsen af det økonomiske grundlag for etablering af en kantine svarer meget godt til de erfaringer, udvalget har indhentet i en redegørelse fra firmaet *Dan Catering*, der som forpagter driver kantiner i en række virksomheder på kommerciel basis under udnyttelse af en række stordriftsfordele samt med mulighed for en mere systematisk planlægning og styring af de enkelte kantiner. Firmaet anfører, at det absolut *minimale grundlag* for oprettelse af en egentlig kantine er *100 daglige gæster*, hvoraf 66 køber hele deres foræring i kantine.

Det er udvalgets indtryk, at de her beskrevne erfaringer afspejler de overvejelser, der også gøres hos andre statslige myndigheder i forbindelse med beslutning om etablering af kantine.

For forsvarsministeriets område gælder som allerede nævnt Kundgørelse for Forsvaret B.5-1971, hvortil skal bemærkes, at bestemmelserne om spiseforhold er gældende for tjenestesteder under forsvarsministeriet, idet dog bestemmelser om spiseforhold, når personalet er beordret til at deltage i militær kost under øvelser m. v., i søværnets skibe, ved Grønlands Kommando og ved FN-styrker i udlandet, er fastsat særskilt.

Bestemmelserne ændrer ikke aftaler om spiseforhold indgået mellem faglige organisationer og forsvarets fabriksstyrelse.

Sammenholdt med de særligt fastsatte bestemmelser for deltagelse i militær kost under øvelser m. v. (der i øjeblikket er under revision) har forsvaret således dækket hele kantinevirksomheden inden for sit område. Bestemmelserne er samtidig udtryk for de særlige forhold som forsvaret arbejder under, bl. a. på grund af den militære uddannelse og virksomhed.

Udvalget har noteret sig, at en kantine i ganske særlige tilfælde kan være et nødvendigt led i udøvelsen af statslig virksomhed, f. eks. når personalet opholder sig bl. a. på af-sides beliggende steder, eller man på grund af arbejdets tilrettelæggelse, herunder øvelser, skal opholde sig på arbejdsstedet i flere døgn. Eksempler herpå er visse af forsvarets tjenestesteder og øvelsesområder samt statens skibe, internatsinstitutioner m. fl. På disse

steder finder udvalget, at kantinedrift kan være en nødvendighed på grund af de særlige forhold, hvilket fører til, at overvejelserne bag beslutningen om oprettelse (eller nedlæggelse) af kantiner i sådanne særlige tilfælde har en principielt anden karakter end ovenfor anført (skal oftest fungere for dagens 3 måltider på alle ugens 7 dage).

2.3. Udvalgets spørgeskemaundersøgelse

1. Bortset fra Rigsrevisionens tidligere omtalte undersøgelse af kantineforholdene ved de højere læreanstalter (nr. 5, 1975-76) og Rigsrevisionens »Beretning om driften af forsvarets cafeterier« (nr. 36, 1976-77), jfr. endvidere statsrevisorernes betænkning over statsregnskabet for finansåret 1976-77, s. 195-198, samt endelig et par af Rigsrevisionen gennemførte undersøgelser af kantine-driften inden for enkeltinstitutioner (bl. a. Danmarks Radio, november 1978), har der for udvalget ikke foreligget dansk materiale til belysning af de i kommissoriet rejste problemområder.

Såvel de nævnte undersøgelser som stikprøvespørgsmål til en række kantiner tydede på, at kantinedriften inden for såvel de enkelte ministerier som inden for det samlede statslige område var præget af en sådan mangfoldighed i henseende til tilskudsformer, organisation m. v., at en stikprøveundersøgelse ikke ville være tilstrækkeligt grundlag for en generel beskrivelse af statens kantinevirksomhed. I denne anledning har udvalget i efteråret 1978 gennemført en *spørgeskemaundersøgelse* i samtlige statsinstitutioner. Spørgeskemaet, der er udformet i samarbejde med I/S Datacentralen, er optrykt som bilag 2. De indkomne besvarelser er forbeholdt i udvalgets sekretariat, således at en række misforståelser, fejl eller mangler er blevet rettet, ofte efter telefonisk drøftelse med den pågældende institution. Svarene er herefter på Datacentralen kodet ind på maskinlæsbart medie, således at udvalget ved hjælp af edb har kunnet udtrække de ønskede tabeller: Sammentællinger og tabeller til illustration af eventuelle sammenhænge, f. eks. mellem kantinestørrelse og økonomi, mellem organisationsform og driftsresultat osv.

Til belysning af materialets *pålidelighed* skal i øvrigt anføres: Af praktiske, tidsmæssige grunde er spørgeskemaet indsendt direkte

til udvalget af den enkelte statsinstitution. Der er således ikke sket nogen koordination af besvarelsene inden for det enkelte ministerområde. En undtagelse herfra udgør dog forsvarsministeriet og justitsministeriet, hvor en samordning fandtes praktisk gennemførlig og hensigtsmæssig.

Besvarelsesprocenten ligger over 90, idet det dog tør antages, at tilnærmelsesvis 100 pct. af alle institutioner med egen kantine har indsendt svarskema.

Ud over den usikkerhed i materialets pålidelighed der følger af mulige skrivefejl og kodningsfejl, forekommer der en mere systematisk usikkerhed i kantinernes opgivelse af visse driftsøkonomiske oplysninger. Den meget uensartede praksis med hensyn til regnskabopstilling og antagelig i mange tilfælde yderligere en meget skønsommæssig besvarelse af spørgeskemaet medfører stor usikkerhed, specielt med hensyn til rigtigheden af oplysninger om »overskud«, »underskud«, »tilskud/refusion« og personaletal. Det er således tydeligt, specielt inden for undervisningsområdet, at det opgivne personaletal ikke er i rimelig overensstemmelse med de oplyste lønudgifter. Dette skyldes formentlig i nøjere grad en usikkerhed med hensyn til **personale**-opførelsen end vedrørende lønudgiften, der dog kan udledes af regnskaber. Usikkerheden i personaleopførelsen beror antagelig på, at deltidsansatte i nogen udstrækning er medtaget som heltidsansatte. Rapportens konklusioner er derfor ikke baseret på en sammenholdelse af personaletal og lønudgifter.

De regnskabsmæssige oplysninger om »bruttoomsætning«, »lønudgifter«, »råvarerudgifter« m. v. tør derimod antages for tilstrækkeligt pålidelige til, at det trods alt er muligt at danne sig et billede af kantinernes økonomi samt vejledende at udtale sig om de samlede økonomiske konsekvenser af mulige fremtidige tilskudsordninger.

Det må imidlertid understreges, at materialet *kun* kan anses for *pålideligt til belysning af størrelsesordener*. Det opfylder således hverken formelt eller reelt betingelserne for at danne regnskabsmæssigt grundlag for en eventuel rammejustering mellem ministerierne indbyrdes eller mellem institutionsområder inden for det enkelte ministerium.

Den mest sikre konklusion ud fra undersøgelsesmaterialet er vel, at det i sig selv er et

kraftigt argument for indførelsen af ensartede retningslinier for ydelse af tilskud, regnskabsaflæggelse m. v.!

2. I det følgende redegøres for *resultatet* af den foretagne undersøgelse. Der er foretaget en kraftig sortering af materialet, således at kun de hovedkarakteristika og nøgletal, som danner grundlag for udvalgets overvejelser og forslag, er refereret.

Ca. 480 institutioner har egen kantine. Heraf findes godt 200 inden for uddannelsesområdet og 60 i forsvaret. Man noterer sig, at ca. 180 af kantinerne har under 100 dagligt besøgende, heraf ca. 90 under 50 dagligt besøgende.

Som tidligere anført må 50-100 daglige gæster efter sagkyndig erfaring anses for det absolut minimale grundlag for en rentabel kantinedrift. Det tør derfor antages, at en betragtelig del af de eksisterende kantiner kun drives i kraft af en særligt vidtgående subsidiering, og at en harmonisering af tilskudsmulighederne uden en hævnning af det samlede niveau vil medføre lukning eller indskrænkning af en række mindre kantiner.

Af institutioner, der ikke har egen kantine, har 410 oplyst at have spiselokale til medbragt mad, 32 at personalet på skift henter eller tilbereder mad, og 34 at en enkelt medarbejder med andre hovedopgaver henter eller tilbereder mad.

De statslige kantiner besøges dagligt af ca. 120.000 gæster, heraf ca. 70.000 på undervisningsinstitutionerne og ca. 16.000 i forsvarets cafeterier.

Kantinerne besøges af ca. halvdelen af medarbejderne på den pågældende arbejdsplads. Dette gennemsnit har dog kraftige udsving, bl. a. påvirket af subsidieringsomfanget og dermed af kantinepriserne i den enkelte institution.

Vedrørende kantinernes *driftsøkonomi* kan henvises til den i bilag 3 indeholdte detaljerede oversigt, hvoraf hovedpunkterne her skal refereres: Der omsættes årligt for 282 mio kr. Omsætningen fordeler sig næsten ligeligt mellem de 3 hovedområder, undervisningsinstitutioner, forsvaret og forvaltningen i øvrigt. De samlede udgifter til lønninger, råvarer og andet udgør imidlertid 341 mio kr. og overstiger således omsætningen, dvs. indtægterne, med 59 mio kr. Denne difference er dels udtryk for statens tilskud som ar-

bejdsgiver, dels for underskud finansieret ved kantinernes gæld til leverandører m. v.

I en samlet opgørelse over statens bidrag til kantinedriften må dog også medregnes udgifter til kantine lokaler, lys, varme, inventar m. v., idet sådanne udgifter kun i begrænset omfang indgår i kantineernes driftsregnskaber, men afholdes umiddelbart af arbejdsgiveren. Statens udgifter hertil kan skønsmæssigt opgøres til 35–40 mio. kr. årligt. Det må imidlertid erindres, at en del af statens bidrag er en lovpligtig udgift som følge af arbejdsmiljølovgivningens minimumskrav, og således ikke beror på frie rimelighedsvurderinger. Det vil dog næppe være muligt ud fra en retlig analyse af arbejdsmiljølovgivningen entydigt at fastlægge størrelsen af denne andel. Spørgsmålet vil blive taget nærmere op i kapitel 5.

Lønudgifternes andel af bruttoomsætningen udgør gennemsnitligt 47 pct., men er stærkt varierende mellem de enkelte ministerområder, spændende fra 27 pct. til 230 pct. Firmaet Dan Catering har i sin redegørelse til udvalget peget på vigtigheden af at dimensionere personalet rigtigt i forhold til bruttoomsætningen, og anfører at lønandelen i den veldrevne kantine med rationelt udstyr og rationelle arbejdsgange bør udgøre 30–40 pct. af bruttoomsætningen, bl. a. afhængigt af kantineens størrelse.

Den gennemgående væsentligt højere lønandel i statens personalekantiner kan skyldes flere forhold: Dels de relativt mange små kantiner med under 100 besøgende, dels at kantinerne ofte er indrettet i ældre bygninger uden mulighed for tilrettelæggelse af rationelle arbejdsgange, og endelig et forhøjet serviceniveau i form af opdækning uden ekstra beregning, udbringning i huset, a la carte-madlavning etc. Specielt i kantiner, hvor arbejdsgiveren betaler samtlige lønudgifter til kantinepersonalet, vil en sådan glidning i serviceniveauet let opstå. Der er på denne baggrund behov for i de kommende retningslinier at indlægge et incitament til sikring af et rimeligt forhold mellem lønudgift og bruttoomsætning, jfr. nærmere i kapitel 5.

Vedrørende finansieringen af de enkelte

udgiftstyper kan oplyses: Det samlede *kantinepersonale* i statens kantiner udgør ca. 2150 personer, ligeligt fordelt mellem forsvaret, uddannelsesområdet og forvaltningen i øvrigt. Heraf betaler staten lønnen til ca. 725 ansatte, svarende til ca. 1/3 af det samlede personale. Udgiften til 2/3 af personalet dækkes således over kantinepriserne. Under hensyn til at forsvarsministeriets bidrag på ca. 30 mio. kr. årligt ikke fremtræder som en lønrefusion, men som en beregningsmæssig forskel mellem forsvarets udgifter og indtægter ved den samlede drift af forsvarets cafeteriaer, er det dog nok et bedre udtryk for realiteten at sætte forsvarets samlede gennemsnitlige lønrefusion til ca. 50 pct.

Med denne korrektion kan statens samlede gennemsnitlige lønrefusion ansættes til ca. 50 pct.

Praksis med hensyn til hvor stor en andel af kantine lønningerne der afholdes af arbejdsgiveren, varierer fra ministerium til ministerium og inden for det enkelte ministerområde fra institution til institution. Dette må utvivlsomt tilskrives manglen på retningslinier på kantineområdet. Der findes således en del kantiner, hvor samtlige lønninger dækkes af arbejdsgiveren. Derimod kun ganske få, hvor samtlige lønudgifter belaster kantineens drift. Der er dog i materialet en vis tendens i retning af, at ganske bestemte lønudgifter dækkes af arbejdsgiveren, nemlig udgifterne til rengøring og afrydning, hvormod udgifter til indkøb, tilberedning og salg fortrinsvis dækkes over kantineens drift. Dette hænger øjensynligt sammen med en udbredt opfattelse af rækkevidden af arbejdsgiverforpligtelsen i medfør af arbejdsmiljølovgivningen. Bilag 4 illustrerer den store spredning i praksis med hensyn til, hvorledes lønudgifterne dækkes ind.

Under hensyn til at spørgsmålet om i hvilket omfang kantine lønningerne skal dækkes af arbejdsgiveren, respektive gennem kantineens omsætning, antagelig må løses ud fra en vurdering af de enkelte arbejdsmæssige funktioner, har udvalget fra samtlige kantiner indhentet en bedømmelse af disse funktioners indbyrdes vægt. Dette giver følgende oversigt:

Ledelse	ca.	8 pct.
Administration og regnskab	ca.	3 pct.

Indkøb	ca.	3 pct.
Tilberedning	ca.	24 pct.
Ekspedition	ca.	25 pct.
Opvask og oprydning	ca.	18 pct.
Afrydning af spisepladser	ca.	5 pct.
Rengøring foran skranke (spisesal)	ca.	4 pct.
Rengøring bag skranke (køkken)	ca.	10 pct.

Når tallet for rengøring foran skranke, dvs. i spiselokalet, er så lavt, hænger det formentlig sammen med, at rengøringspersonalet i de fleste kantiner kommer udefra og ikke betales af kantinen, hvorfor kantinerne enten ikke kender omfanget eller ikke har betragtet det som relevant at opgive det.

De afgivne oplysninger er naturligvis baseret på et skøn, men spredningen i opfattelserne er dog moderat, hvilket vel også var at forvente. Opmærksomheden henledes på, at procenten for opvask og oprydning ikke afspejler udsvingene som følge af anvendelse af henholdsvis porcelæns- og engangsservice.

Undersøgelsen har ligeledes tilvejebragt en oversigt over *finansieringen af andre udgiftstyper* end løn, nemlig følgende udgiftstyper: vedligeholdelse af lokaler, vedligeholdelse af inventar og udstyr, husleje, el/vand/varme, engangsservice, andet service, anskaffelse af inventar og udstyr, råvarer og revisionshonorar. Oversigten er indføjet som bilag 5. Det fremgår heraf, at langt den overvejende del af statens kantiner selv afholder udgiften til råvarer. De kantiner, der får råvarerne betalt af den pågældende institution, er typisk døgninstitutioner, f. eks. inden for social- og sundhedssektoren, hvor bespisning af klientellet ikke kan karakteriseres som egentlig kantinedrift.

Endvidere ser man, at udgifterne til vedligeholdelse af lokaler, husleje samt el/vand/varme alt overvejende afholdes af staten. Statens udgift hertil kan opgøres til ca. 26 mio kr. årligt.

For de øvrige udgifters vedkommende konstaterer man en betydelig spredning i praksis med hensyn til finansieringen. Som groft gennemsnit dækkes disse udgifter dog af ca. halvdelen af kantinerne. Kantinernes udgifter hertil er i bilag 3 opført under »Øvrige udgifter« med ca. 11 mio kr. Statens bidrag er således af samme størrelsesorden.

Vedrørende kantinernes *organisationsform* viser undersøgelsen, at ca. halvdelen af kantinerne organisatorisk indgår som en del af

vedkommende institution, således at driften på linie med institutionens øvrige forvaltning sker på institutionens ansvar og med institutionen som hæftende for kantinens udgifter. Kantinepersonalet er i disse tilfælde ansat i vedkommende institution og figurerer i personalefortegnelsen. Kantinens indtægter og udgifter optages på finansloven på linie med institutionens øvrige budget, og kantinens regnskab er underkastet rigsrevisionens revision.

Den anden halvdel af kantinerne drives organisatorisk og hæftelsesmæssigt adskilt fra de respektive statsinstitutioner, idet kantinerne normalt enten er bortforpagtet til en selvstændig entreprenør, f. eks. et cateringfirma, eller er overladt til drift ved en personaleforening. Statens hæftelse vil her normalt være begrænset til de forpligtelser, der følger af institutionens aftale med forpagteren eller personaleforeningen. En sådan aftale foreligger normalt skriftligt i form af en forpagtingskontrakt eller et sæt vedtægter, der fastlægger parternes forpligtelser samt fastlægger retningslinier for regnskab og revision. Bestemmelserne vedrørende regnskab og revision er dog ofte ganske summariske og endvidere ret forskellige.

For 180 kantiners vedkommende er der ydet et driftstilskud af vedkommende institution, men dette tilskud er kun i halvdelen af tilfældene opført særskilt i forslag til finanslov eller i anmærkningerne. Dette understreger berettigelsen af statsrevisorernes efterlysning af retningslinier, som sikrer en udvetydig bevillingsmæssig hjemmel for ydelse af tilskud til kantiner.

Det bemærkes, at der ikke i materialet foreligger holdepunkt for at fastslå, at én bestemt af de nævnte organisationsformer er den økonomisk set mest effektive. Effektiviteten synes i højere grad bestemt af, om tilskudsformen giver et tilstrækkeligt incitament til at holde personaleudgifterne i ave.

Der er ligeledes foretaget en undersøgelse af *kantinepriserne* på en række standardvarer,

og følgende oversigt viser gennemsnitspriserne pr. 1. juli 1978:

	Kr.
Dagens varme ret	6,15
Uspecif. smørrebrød	2,11
Kaffe pr. kop	1,20
The pr. kop	0,82
Pilsner	3,43
Sodavand	1,80
Middagsret	9,10

I perioden fra 1. juli 1978 til 1. juli 1980 er forbrugerprisindekset steget med ca. 25 pct. Hertil kommer for kantinerne vedkommende en forventet prisstigning på ca. 10 pct. som følge af den pr. 1. oktober 1978 ikrafttrådte ændring af merværdiafgiftsloven, der igen er en følge af EFs 6. momsdirektiv. En af udvalget foretaget stikprøveundersøgelse af kantinepriserne pr. 1. juli 1980 har imidlertid vist, at kantinepriserne i 2-årsperioden kun er steget med gennemsnitligt ca. 20 pct. Der kan således i denne periode være sket en vis rationalisering af kantinedriften, en nedsettelse af serviceniveauet eller en forøgelse af subsidieringen, eventuelt en kombination af disse muligheder.

Priserne udviser en meget stor spredning mellem de enkelte kantiner, hvilket illustreres ved den i bilag 6 indeholdte oversigt.

Sammenligner man priserne inden for de 3 hovedområder, undervisningsinstitutioner, forsvar og forvaltning i øvrigt, viser det sig, at spredningerne inden for hvert af de 3 områder (bortset fra forsvaret, der har central prisfastsættelse) er langt større end den gennemsnitlige forskel mellem de 3 områder indbyrdes. De eneste her konstaterede signifikante forskelle er, at varm mad gennemgående er billigst i forsvaret, medens pilsnere gennemgående er dyrest for de studerende! Samlet bedømt er prisniveauet lidt lavere i forsvaret end inden for de 2 øvrige områder.

For at afrunde billedet af kantinedriften kan oplyses, at af 480 kantiner sælger de 14 spiritus, 108 vin, 337 tobak, 352 chokoladearter og 179 andre kioskvarer.

Endelig kan oplyses, at godt halvdelen af kantinerne benyttes til institutionsmøder og personalemøder.

3. Under hensyn til at *undervisningsområdets og forsvarets kantiner* i henseende til om-

sætning udgør 2/3 af hele kantineområdet, og til at de to områder hver for sig kan give anledning til særskilte overvejelser i henseende til subsidiering, vil det være hensigtsmæssigt at give en lidt mere specifik karakteristik af hvert af de to områder:

På *undervisningsområdet* findes ca. 215 kantiner. Fordelingen på de forskellige typer af uddannelsesinstitutioner samt kantinerne driftsøkonomi fremgår af bilag 7, der på undervisningsområdet svarer til den i bilag 3 indeholdte oversigt over den samlede statslige kantinedrift.

Forskellen mellem bruttoomsætning og udgifter udgør 4 mio. kr. - altså væsentligt mindre end på de to øvrige hovedområder. Dette har utvivlsomt sammenhæng med, at *lønomkostningerne er relativt lave*, nemlig 33 pct. af bruttoomsætningen, imod forsvarets 60 pct. og den øvrige forvaltnings 47 pct.

Selv om undervisningsinstitutionernes kantiner totalt set kun har et underskud på de førnævnte 4 mio. kr., tegner universiteter og højere læreanstalter sig dog isoleret for et underskud på godt 5 mio. kr. Man noterer sig i denne forbindelse, at universiteternes og de højere læreanstalters kantiner har lønudgifter svarende til 44 pct. af bruttoomsætningen, altså væsentligt højere end gennemsnittet for uddannelsesinstitutionerne under ét.

Kantinepersonalet udgør 715 ansatte, jfr. bilag 8, hvoraf staten betaler lønnen til 296, svarende til 41 pct., eller 9 pct. mindre end gennemsnittet for det samlede statslige kantineområde.

Til sammenligning skal oplyses, at for forsvaret kan lønrefusionsprocenten ansættes til 50 pct., jfr. side 13, og for forvaltningen i øvrigt til 61 pct.

Med hensyn til finansiering af andre udgifter end løn udviser undervisningsinstituti-

onerne nogenlunde samme billede som kantinerne under ét, jfr. bilag 9, sammenholdt med bilag 5.

Tilsvarende gælder med hensyn til organisationsform og praksis vedrørende budget, regnskab og revision, dvs. et meget uensartet billede, og med lidt under halvdelen som institutionsdrevne kantiner.

Udvalget har modtaget henvendelser fra en lang række uddannelsesinstitutioner og fra grupper af studerende, og udvalgets formand og sekretariat har gennem deltagelse i adskillige møder haft lejlighed til at blive orienteret om, hvad der opleves som uddannelsesinstitutionernes særlige kantineproblematik. *Rektorkollegiet* for universiteterne og de højere læreanstalter har efter et sådant møde i et brev til udvalget sammenfattet synspunkterne på følgende måde, der kan anses for dækkende for hele uddannelsesområdet:

»Uddannelsesinstitutionernes kantiner indtager efter kollegiets opfattelse en særstilling inden for de statslige kantiner ved, at de ikke blot betjener de ansatte ved institutionerne, men tillige de studerende, der som oftest udgør langt den største del af brugerunderlaget.

De studerendes svage økonomi er en faktor, som gør institutionernes kantiner særligt sårbar over for udviklingen i priser og lønninger. Specielt har indførelsen af moms på kantiner medført, at en række kantiner har måttet lukke, og at endnu fleres eksistens er blevet truet.

Det bør derfor efter kollegiets opfattelse overvejes, hvilke særforanstaltninger der kan træffes for at opretholde de kantiner, der er brugermæssigt behov for, men som kun har et utilstrækkeligt eller marginalt økonomisk grundlag.

Det vil ikke være muligt at afhjælpe uddannelsesinstitutionernes kantiners svage økonomi gennem en regulering af Statens Uddannelsesstøtte. Årsagen hertil er, at en eventuel forhøjelse af Statens Uddannelsesstøtte ikke vil sikre en tilfredsstillende kantineomsætning, idet alene kantinepriserne vil være afgørende herfor. Hertil skal føjes, at der ikke er overlap mellem kantinerne brugere og de studerende, der modtager Statens Uddannelsesstøtte. Der må derfor findes andre mere direkte veje at støtte kantinerne på.

Uddannelsesinstitutionerne kan imidlertid ikke inden for deres nuværende budgetrammer afholde sådanne forøgede udgifter, som vedrø-

rer de studerendes økonomi i relation til deres brug af kantinerne.

For de ansattes vedkommende bør tilstræbes forhold svarende til dem, der er gældende for brugere af andre statslige kantiner. Det vil være for bekosteligt og uhensigtsmæssigt at oprette adskilte kantiner for medarbejdere og studerende eller at indføre en prisdifferentiering for disse to grupper, så længe de priser, der kan tilbydes ved uddannelsesinstitutionerne, ikke er lavere end dem, der er gældende i en række andre af det offentlige drevne kantiner.

Det skal endelig fremhæves, at det på grund af institutionernes størrelse og beliggenhedsmæssige relative isolation er vigtigt, at der oprettes en tilstrækkelig kantinekapacitet på disse. Dette udgør et væsentligt bidrag til at undgå spildt arbejdstid for medarbejdere og studerende og derfor indirekte tillige til en effektivisering af institutionernes forsknings- og uddannelsesforhold.«

4. For forsvarrets vedkommende har det ikke været nødvendigt for udvalget at iværksætte specialanalyser. Det skyldes dels, at der gennem den centrale ledelse af Forsvarets Cafeterier allerede er tilvejebragt ensartede retningslinier for og overblik over virksomheden, dels at rigsrevisionen gennem sine undersøgelser af Forsvarets Cafeterier har tilvejebragt et grundlag for udvalgets overvejelser.

Idet udvalget henviser til den af rigsrevisionen afgivne beretning (RB 1903/78), skal man dog til belysning af den særlige problematik for forsvarrets kantiner her gengive udvalgte afsnit af beretningen:

»Forsvarets Cafeterier etableredes pr. 1. april 1971 som et led i gennemførelsen af en forbedret aflønningsordning for de værnepligtige. Det hidtidige system, hvorefter de værnepligtige fik gratis kost, afløstes af en kostpengeordning, så de selv kunne vælge, i hvilket omfang de ville benytte forsvarrets bespisningsmuligheder. Et indledende forsøg med spisebiller blev opgivet efter 7 måneder, fordi det var administrativt besværligt og vanskeligt kontrollabelt.

I forbindelse med etableringen af Forsvarets Cafeterier overførtes de tidligere kostforplejninger og mandskabskantiner inklusive varelagre m. v.

Der blev oprettet i alt 70 cafeterier med enkelte filialer. Antallet af selvstændige cafeteri-

er er siden ved sammenlægninger nedbragt til 53. Ordningen omfatter en personelstyrke på ca. 35.000, idet de civile områder under forsvarsministeriet, materielkommandoerne, søværnets skibe, flådestation Grønnedal og FN-kontingentet på Cypern er undtaget herfra.

Cafeterierne er organisatorisk henlagt under en centralledelse, der er placeret som en sektion i forsvarskommandoen.

Centralledelsen fastsætter bestemmelser for cafeterierne, indgår aftaler om indkøb af varer, foretager inspektioner, forestår uddannelse af personale samt udarbejder driftsregnskaber m. m.

Cafeterierne forestår indkøb af varer, som nu i alle tilfælde leveres direkte fra leverandør i modsætning til tidligere, hvor en række varer af mere holdbar karakter leveredes af de nu nedlagte intendanturkompagnier. Lokalt indgås endvidere specielle aftaler om indkøb af bl. a. brød, grøntsager, øl og vand.

I henhold til de gældende bestemmelser for cafeterierne »etableres cafeteriavirksomhed på tjenestesteder, hvor der er et rimeligt behov for at give personalet adgang til at købe tilberedt mad, forfriskninger og kioskvarer, og hvor antallet af værnepligtige og øvrige beskæftigede personer således kan give grundlag for en forsvarlig økonomisk drift«.

Der tilstræbes ensartet kvalitet og ens priser i samtlige cafeterier.

Ifølge bestemmelserne skal værnepligtige kunne købe dagens tre hovedmåltider af tilstrækkelig næringsværdi for kostpengebeløbet. Cafeterierne skal endvidere opfylde statens almindelige arbejdsgiverforpligtelse vedrørende spiseforhold over for øvrigt personel. Endelig skal cafeterierne medvirke under øvelses-, beredskabs- og krigsforhold.

De nævnte begrænsninger samt det forhold, at forsvarsministeriet bl. a. af administrative grunde, ikke mener at kunne opkræve højere priser af det faste personel end af de værnepligtige, medfører, at det formentlig ikke er muligt at opnå balance mellem udgifter og indtægter for den samlede cafeteriavirksomhed.

Sammenfattende bemærkninger

Forsvarets cafeterier er en omfattende virksomhed, som i 6-årsperioden 1971-72 til 1976-77 har haft en omsætningsfremgang fra 66 mio. kr. til 87 mio. kr. Denne fremgang i

beløb dækker imidlertid over en ret kraftig tilbagegang i aktiviteten, når der tages hensyn til de skete prisstigninger. Omsætningen i 1976-77 har således i faste priser kun været godt 2/3 af omsætningen i 1971-72.

Samtidig hermed er der sket betydelige personalereduktioner i perioden med knap 400 ansatte, så omsætningen pr. ansat i faste priser har været uændret.

I betragtning af at der i 1972-73 opnåedes en betydelig **produktivitetsfremgang**, som siden blev sat til, og at det har vist sig, at de cafeterier, der er i tilbagegang, har svært ved at tilpasse sig det lavere niveau, mens cafeterier i fremgang kan øge produktionen ret betydeligt uden væsentligt at øge medarbejderstaben, har rigsrevisionen ment at måtte pege på, at der bør gennemføres en egentlig rationaliseringsundersøgelse af cafeterierne.

Dette understreges af, at der er betydelige forskelle mellem de lønudgifter, der medgår til opretholdelsen af en given omsætning. Sådanne forskelle kan i et vist omfang forklares ved forskelle i bygningsmæssige faciliteter samt ved de særlige vilkår, der gør sig gældende for driften af cafeterier i skydeleje og lignende med svigtende kostdeltagelse. Disse forhold synes imidlertid ikke fuldt ud at kunne forklare forskellene.

Man skal endvidere pege på, at produktions- og spisefaciliteterne ifølge undersøgelser af forsvarskommandoen kun er tilfredsstillende i 1/3 af cafeterierne. I hvilket omfang midlerne til modernisering af de dårligt udstyrede cafeterier bør prioriteres i forhold til andre investeringer, har rigsrevisionen ikke ment at kunne bedømme. Man skal dog fremhæve, at erfaringerne fra tidligere moderniseringer er positive.

Der synes herudover at være muligheder for besparelser ved at henlægge produktionen til andre cafeterier med deraf følgende stordriftsfordele. Endelig kan servicegraden sænkes, hvor dette måtte skønnes rimeligt og økonomisk hensigtsmæssigt, f. eks. ved **week-endlukning**, indskrænkning af åbningstider, reduktion af vareudvalg eller eventuelt lukning af cafeterier. Sådanne ændringer er aktualiseret af indførelsen af den fulde værnepligtsløn, som efter rigsrevisionens opfattelse må reducere forsvarets forpligtelser i denne henseende over for de værnepligtige.

Den fulde værnepligtsløn medfører endvidere, at forpligtelsen til at levere de tre daglige

hovedmåltider til kostpengebeløbet må nyvurderes. Herved skabes mulighed for at omvurdere prisniveauet for varer, der har været **prissat** under hensyn til dette beløb. Rigsrevisionen har i denne forbindelse tillige peget på, at andre varers andel af den samlede bruttoavance har været stærkt faldende på grund af den førte politik, så der skulle være mulighed for at gennemføre avanceforøgelser på disse produkter.

Mandskabsklubbernes konkurrence over for cafeteriavirksomheden bør inddrages i de henstillede overvejelser med henblik på nedbringelse af cafeteriaunderskuddet.

Forsvarsministeriets bemærkninger til undersøgelsen

Ved en skrivelse af 12. april 1978 orienterede man forsvarsministeriet om den foretagne undersøgelse, hvis resultater senere blev drøftet ved et møde mellem repræsentanter for ministeriet, forsvarskommandoen og rigsrevisionen på grundlag af et udkast til nærværende beretning.

Forsvarsministeriet har derefter i en skrivelse af 28. april 1978 fremsat sine foreløbige bemærkninger.

Forsvarsministeriet anfører indledningsvis bl. a., at det særlige edb-driftsregnskab for cafeteriaerne som et af de få samlede »**kantine**-regnskaber« inden for staten giver en mulighed for løbende at følge og kontrollere driften og udviklingen, i hvert enkelt af de ca. 50 cafeteriaer over hele landet.

Ministeriet bemærker videre, at formålet med forsvarrets cafeteriaer bl. a. er at give værnepligtige samt andet personel med bopæl på tjenestestederne mulighed for køb af dagens tre hovedmåltider af tilstrækkelig næringsværdi samt at opfylde de arbejdsgiverforpligtelser, der på dette område påhviler forsvaret og de enkelte tjenestesteder i henhold til loven om arbejdsmiljø. Det prismæssige grundlag fastsættes efter drøftelse med de berørte personelgrupper ud fra driftsøkonomiske hensyn, pris- og lønudviklingen samt prisfastsættelsen på tilsvarende områder i den offentlige og private sektor. Af bl. a. administrative grunde benyttes ens salgspriser for alle personelkategorier.

Beretningens afsnit vedrørende de lønmæssige udgifter giver forsvarsministeriet anledning til at pege på, at gennemførelsen af lige-

lønsprincippet i 1973, sygedagpengeordningen, herunder barselorlov, har medført ikke uvæsentlig stigning i lønudgifterne, på trods af at der i samme periode er udsparet godt 400 heltidsansatte. Denne personeludsparring udgør med hensyntagen til den i december 1974 gennemførte arbejdstidsnedsættelse ca. 40 pct. af den samlede personelstyrke i forsvarrets cafeteriaer. Ministeriet tilføjer, at der løbende af centralledelsen udfoldes bestræbelser på at gennemføre personeltilpasninger, reduktion af åbningstider, omlægning af arbejds gange m. v. med henblik på en kontinuerlig rationalisering af cafeteriavirksomheden på de enkelte tjenestesteder.

Ministeriet henviser også til, at der med henblik på fastsættelse af nye retningslinier for indkvarteringsforhold, spiseforhold, opholds- og fritidslokaler m. v. i 1977 er foretaget en gennemgang af forsvarrets bygningsmæssige faciliteter, herunder privatkantiner, klubber, messer m. v., og at forslagene til nye retningslinier på disse områder snarest vil blive forhandlet med de berørte personelorganisationer.

Vedrørende beretningens bemærkninger omkring cafeteriaet i Oksbøl oplyser ministeriet, at der i fortsættelse af den af bevillingsmyndigheden godkendte udbygning af øvelses- og indkvarteringsområdet i Oksbøl er overvejet en samling af de nuværende spredte servicefunktioner i en centerbygning med deraf følgende mulighed for rationalisering og besparelser på driften.

Med hensyn til rigsrevisionens bemærkning om, at der er behov for en systematisk rationaliseringsmæssig gennemgang af forsvarrets cafeteriaer med henblik på besparelser finder forsvarsministeriet, at centralledelsen gennem allerede foretagne rationaliseringer og den tidligere nævnte driftsform, herunder det særlige driftsregnskab, løbende er i stand til at følge og kontrollere pris-, løn- og personeludviklingen i en sådan grad, at en fornyet undersøgelse for at kunne bibringe nye og bedre retningslinier for cafeteriaerne enten må foretages i sammenhæng med statens øvrige kantinevirksomhed, jfr. bemærkningerne herom i tillægsbetænkning over statsregnskabet for finansåret 1973-74, side 492-493, eller også afvente arbejdet i det af finansministeriet under administrationsdepartementet nedsatte udvalg, der har til opgave at fremsætte forslag til generelle retningslinier for etablering og drift af statens kantiner. Efter ministeriets opfattelse er denne

gennemgang og undersøgelse endvidere nødvendig for at få fastlagt omfanget af de forpligtelser, der bl. a. er en følge af loven om arbejdsmiljø. I forbindelse hermed vil endvidere forpligtelserne i forhold til de værnepligtige og øvrigt personel, indkvarteret på tjenestestederne, blive vurderet.

Rigsrevisionen er enig med ministeriet i, at edb-regnskabet for cafeterierne har skabt gode muligheder for en samlet styring og kontrol af driften inden for dette område, og at forsvarskommandoen har udnyttet disse muligheder ved en løbende overvågning af cafeteriernes økonomi og personelforbrug.

Rigsrevisionen har som resultat af nærværende undersøgelse ønsket at pege på, at bestræbelserne på at nedbringe driftsunderskuddet ved rationalisering bør fortsætte, og at en række spørgsmål bør optages til undersøgelse efter overgangen til fuld værnepligtsløn. Der bør endvidere ske en kortlægning af de besparelsesmuligheder, der kan realiseres ved investeringer i bygningsmæssige forandringer m. v., jfr. ministeriets oplysning om gennemgangen af de bygningsmæssige faciliteter.

De generelle retningslinier for driften af forsvarets kantiner vil som nævnt i forsvarsministeriets skrivelse blive påvirket af resultatet af overvejelserne i administrationsdepartementets kantineudvalg (omtalt i statsrevisorernes endelige betænkning for 1975-76, side 159), hvori både forsvarsministeriet og rigsrevisionen er repræsenteret.«

Sammenfattende kan det for forsvarets cafeterier konkluderes, at målsætningen, vilkårene og opgaverne for en stor del af forsvarets område adskiller sig væsentligt fra andre områder inden for statens tjeneste.

Driftsresultatet for forsvarets cafeterier er derfor i væsentlig grad en funktion af de opgaver og vilkår, som er specifikke for forsvaret, og som bl. a. er forårsaget af særlige hen-

syn til:

- at forswarets cafeterier indgår som en integreret del af forswarets logistiske system, som en forsyningsorganisation for fødevarer. Efter det nugældende logistiske koncept stilles der således allerede i fredstid visse krav (faciliteter, lagerkapacitet, indkøbskontrakter) til forswarets cafeterier med henblik på virksomhedens opretholdelse til brug under øvelser, beredskab og krig.

- at virksomheden i forswarets cafeterier er kædet sammen med reducerede ydelser til forswarets personale - specielt i udstationeringssituationer, hvor de militære cafeterier kan benyttes.

Ved aktstykke af 16. december 1977 om udbygning af et skoleområde i Oksbøl, samt forbedring af indkvarteringsforholdene i Oksbøllejren, tiltrådt den 11. januar 1978 af et flertal af folketings finansudvalg, har forsvarsministeriet således bl. a. anført, at der under enheder m. fl.s fravær fra det faste tjenestested (garnison m. v.) i forbindelse med deltagelse i øvelser, sejlad, ophold i lejr m. v. bør stilles passende logi og opholdsfaciliteter til rådighed for personalet samt i princippet ydes fri kost.

Væsentlige ændringer i cafeteriernes service og prispolitik kan således få udgiftsmæssige konsekvenser for forsvaret.

- at lønnen til indkaldte værnepligtige og konstabelelever er baseret på mindstelønnen samt at de pågældende er indkaldt til forswarets tjenestesteder, ofte beliggende langt fra disse gruppers bopæl (familie). Disse forhold medfører, at der uanset antallet af kostdeltagerne må opretholdes en forplejningsvirksomhed på visse tjenestesteder.

3. Statslig kantinevirksomhet i Norge og Sverige

1. Norge

Kantinevirksomheten for forsvaret og den øvrige statsforvaltning er til dels samordnet gjennom »Statens Kantiner«, en virksomhet under forsvarsministeriet, der ledes af en direktør med reference til en af forsvarsministeriet udpeget bestyrelse. Det formelle grundlag for driften findes i »Bestemmelser for Statens Kantiner«, fastsat ved kgl. res. af 26. marts 1971. (Jfr. bilag 10).

Virksomheden fordeler sig på to hovedsektorer, forsvarets kantiner og de civile kantiner (lunsjrom) med adskilt økonomi og regnskab. Statens kantiner driver ca. 70 civile kantiner i Oslo-området, der anvendes af ca. 25.000 tjenestemænd.

Prisniveauet i forsvarets kantiner fastsættes bl. a. på grundlag af »en samlet vurdering af velfærdsforhold«, hvilket medfører lavere udsalgspriser end driftsudgifterne tilsiger. Det herved opståede underskud dækkes over forsvarsbudgettet.

Priserne i de civile kantiner, der i øvrigt er ens i alle kantiner, fastsættes med henblik på at opnå driftsmæssig balance og under hensyn til at lønudgiften, herunder et bidrag til Statens Kantiners centrale kontor, skal dækkes over driften. En sådan driftsmæssig balance har imidlertid ikke kunnet opnås i de senere år, og stortinget har derfor bifaldet en indstilling fra tingets administrationskomite om at øge statens kantine tilskud med 1,1 mio. kr. fra 3,2 til 4,3 mio. kr. i 1979. Komiteens indstilling afspejler den politiske vurdering af spørgsmålet og gengives derfor i det følgende:

»Komitéen viser til Forbruker- og administrasjonsdepartementets budsjettproposisjon for 1979 og de forutsetninger som der var lagt til grunn for budsjettfor slaget. Etter disse forutsetninger skal antallet lunsjrom holdes konstant, og lunsjrommenes organisasjon opprettholdes uendret. For øvrig var det forutsatt at inntekterne ved driften av Statens kantiner skal dekke utgiftene.

Henvendelsen fra Statens kantiner om ytterligere tilskudd for 1979 ble på denne bakgrunn

i første omgang avslått av departementet, som i stedet ga sin tilslutning til forslaget om innstramningstiltak.

Forslaget om nedleggelse av mindre lunsjrom førte til øyeblikkelige reaksjoner og protester fra såvel de berørte etater/institusjoner som tjenestemennenes egne organisasjoner. Departementet fandt derfor å måtte trekke tilbake sin tidligere beslutning, og fremmer etter ny vurdering forslaget om en øking av tilskuddet.

Komitéeen mener lunsjromdriften er alminnelig akseptert som en del av statens personalpolitikk, hvor bl. a. trivselsmomentet og velferdsmessige hensyn må tillegges vekt.

Komitéeen er også oppmerksom på at drift av mange små lunsjrom skaper lønnsomhetsproblemer for Statens kantiner, men finner det ikke riktig å løse driftsmessige problemer ved å nedlegge de mindre lunsjrom.

Komitéeen minner om at den nye arbeidsmiljøloven har som målsetting generelt å bedre arbeidsmiljøet, og antar at de berørte arbeidstakere i dette tilfelle vil oppfatte de foreslåtte nedleggelser som en betydelig forringelse av den velferdsmessige standard.

*Komitéeen slutter seg til departementets uttalelse om at det i denne spesielle situasjon ikke bør nedlegges lunsjrom for å unngå underskudd i 1979. Komiteen er derfor enig i departementets forslag om å øke bevilgningen under kap. 1502, **Velferdstiltak**, post 70, Tilskud til Statens kantiner, med i alt 1,1 mill. kr.«*

Som anført innledningsvis er virksomheten »Statens Kantiner« kun uttrykk for en delvis samordning. Det er formelt overlatt til de enkelte styrelser og institutioner, om de vil tilslutte sig denne fællesordning, eller om kantinedriften ønskes tilrettelagt på anden vis.

Imidlertid er der i hovedsagen kun to etater Postverket og Televerket, som selv driver kantiner for personalet. De to etater dækker lønudgifterne hertil, hvorved priserne i disse kantiner er lavere end i de øvrige statslige kantiner. Ordningen, som altså er i modstrid

med den generelle statslige tilskudspolitik på området, er historisk betinget.

Det skal endelig nævnes, at der er indrettet spiselokaler i et stort antal norske institutioner, hvor medarbejdere spiser deres medbragte mad og selv tilbereder eventuelle varme drikke. Spiselokaleordningen er for tiden under revision.

Kantinevirksomheden på universitetsområdet omfatter 22 kantiner med et dagligt besøgstal på ca. 2.000. Den årlige omsætning er ca. 20 mio kr. Driften forestås af den centrale studenterorganisation, som også driver to produktionsvirksomheder og en konference-service. Den samlede virksomhed ledes i det daglige af et sekretariat med en administrerende direktør og 7 medarbejdere. Staten stiller lokaler til rådighed og betaler udgifterne til lys, varme, vedligeholdelse, rengøring, vask og udstyr. Priserne fastsættes, så de giver dækning for de variable produktionsomkostninger plus et dækningsbidrag til sekretariatet.

Udover den foran beskrevne kantinevirksomhed, der er af overvejende velfærdsmæssig karakter, varetager det norske forsvar en egentlig kostforplejningsvirksomhed, der er vederlagsfri for alt indkaldt værnepligtigt mandskab og særligt prisfastsat for øvrige personelgrupper.

Bl. a. for hærens vedkommende forplejes der årligt ca. 14.000 menige og befalingsmænd, svarende til ca. 5 mio kostdage. Virksomheden afvikles fra ca. 50 mandsskøkkener og 21 specielt drevne befalingsmandsskøkkener (messer). Kostforplejningsopgaven koster årligt ca. 27 mill. kr. Lønninger til køkkenpersonale, udgifter til materielersætning og -vedligeholdelse, bygningsvedligeholdelse og andre driftsudgifter indgår ikke i dette beløb.

Tilsvarende ordning gælder for søværnet og flyvevåbnet.

2. Sverige

Det formelle grundlag for statens kantinevirksomhed i Sverige er den såkaldte »Måltidspriskundgørelse« af 28. maj 1968 med senere tilkomne ændringer, jfr. bilag 11.

Inden for forsvaret og civile institutioner af internatskarakter (§ 1) fastsættes kantinepriserne principielt med henblik på at kunne give fuld dækning for lønninger og råvare-

indkøb. Priserne, som beregnes og fastsættes centralt af forsvarets materielverk, gælder for såvel samtlige militære enheder som for alle civile institutioner af internatskarakter, som drives af institutionen uanset antallet af gæster, omsætningsens størrelse etc.

I andre statslige kantiner (§ 2) skal priserne fastsættes således, at de *tillige* giver dækning for kasseapparat, kontormaskiner, telefonudgifter og engangsservice. Derimod stilles følgende vederlagsfrit til rådighed:

- lokaler
- varme
- vand
- lys
- el/gas
- køkkenmaskiner og udstyr i øvrigt
- møbler, gardiner m. v.
- porcelæn, glas, bestik
- afrydning og renholdelse af spiserum
(»foran disken«)
- fjernelse af affald.

Priserne fastsættes i disse tilfælde af den institution, som driver kantine. Det skal dog nævnes, at de fleste kantiner af denne slags drives af forpagtere. Priserne fremgår i sådanne tilfælde af den aftale, som indgås mellem institutionen og forpagteren efter at tilbud er indhentet og et af dem antaget.

Det nævnes udtrykkeligt i »kundgørelsen«, at en statsinstitutions kantine principielt står åben for ansatte ved andre statsinstitutioner.

»Statens Arbetsgivarverk« er ifølge »kundgørelsen« pålagt at virke for ensartede retningslinier inden for den samlede statslige kantinevirksomhed og er således styrende myndighed på området.

»Statens institut för personaladministration och personalutbildning« bistår institutionerne med råd vedrørende bl. a. kostsammensætning, driftsspørgsmål, forpagtningsaftaler etc.

For universiteter og højere læreanstalter omfatter kantinevirksomheden 87 driftsenheder med 134 serveringssteder og sammenlagt ca. 15000 siddepladser.

Siden marts 1969 har »Universitetsrestaurangkomittén« haft ansvaret for planlægning og samordning af kantinevirksomheden på læreanstalterne. Komitéen består af 8 medlemmer, hvoraf 7 er embedsmænd og 1 re-

præsenterer de studerende. Komitéen råder over et sekretariat med ca. 10 ansatte.

Siden 1974 er der ydet tilskud efter samme regler som gældende de statslige personalekantiner, jfr. »Måltidspriskundgörelsen«.

Driften af kantinerne forestås af dertil oprettede aktieselskaber, i hvis bestyrelse indgår repræsentanter for ejerne, dvs. de studerende, de ansatte ved læreanstalterne samt ministeriet. Desuden forekommer i betydelig udstrækning entreprenørordninger af samme art som inden for den statslige kantinevirksomhed i øvrigt.

I Sverige gennemføres som i Norge en

vederlagsfri **kostforplejningsordning** for værnepligtige (militärrestauranger) og en markettenderordning (udsalg af småforbrødenheder), der - inkl. råvarer og lønninger, men ekskl. øvrige driftsudgifter - i 1975-76 beløb sig til 226,5 mio sv.kr., henholdsvis 46,8 mio sv.kr. ifølge en rationaliseringsundersøgelse af fredsforplejningstjenesten i forsvaret, udarbejdet af Försvarets Materielverk juni 1977. Heri er ikke medregnet udgifter til det regionale og centrale lagerhold, som er foreslået nedlagt efter samme retningslinier som det danske forsvar, hvor leverancer sker direkte fra producent og/eller grossist.

4. Private erhvervsvirksomheders kantinedrift

Det beror i høj grad på en politisk vurdering, i hvilket omfang den private erhvervssektors praksis med hensyn til spisefaciliteter for ansatte bør danne forbillede for statslige myndigheders kantinevirksomhed. Der vil dog nok være ret bred enighed om, at praksis i den private erhvervssektor i det mindste kan indgå som et moment i overvejelserne, og vel også om, at en subsidieringspraksis inden for den statslige sektor, der er videregående end normalt i private virksomheder, er uheldig.

Til brug for en sådan sammenligning har udvalget indhentet en redegørelse fra firmaet Dan Catering. Redegørelsen bygger ikke på en undersøgelse svarende til den af udvalget foretagne, men på firmaets egne erfaringer, baseret på kantinedrift i en række erhvervsvirksomheder.

Følgende uddrag af redegørelsen illustrerer det generelle mønster i større private erhvervsvirksomheder:

»Det er karakteristisk, at tilbudsformerne

beregnes efter følgende princip: indkøbspris = udsalgspris, således at varerne forløber i en non-profit proces. Virksomheden betaler således lokaler, faciliteter og kantineansattes lønninger.

Imidlertid er det ikke alle varer, der forløber i denne proces, dels fordi lys og varme etc. skal betales, dels fordi det »sociale« islæt slår igennem. Således er det overvejende:

- kold og varm mad
- kaffe
- the

som subventioner es af virksomhederne.

Det er sjældent, at virksomhederne yder tilskud til varer som øl, vand og mælkeprodukter. Disse varer bliver i kantinerne overvejende solgt til den pris, der svarer til detailhandlerens udsalgspris: »købmandsprisen«.

Til brug for en sammenligning med de i udvalgets undersøgelser konstaterede priser, jfr. bilag 6, har Dan Catering oplyst følgende typiske priser pr. 1. juli 1978:

Lun ret	kr. 3,60
Smørrebrød	kr. 2,50
Kaffe pr. kop	kr. 1,10
The pr. kop	kr. 0,90
Pilsner	kr. 3,25
Sodavand	kr. 1,85
Middagsret	kr. 9,00

Den lune ret er her markant billigere end i statens kantiner (6,15 kr.). Til gengæld er smørrebrødet lidt dyrere (2,11 kr.). De øvrige varekategorier udviser ikke nævneværdige forskelle.

Dan Catering oplyser samtidig, at de oplyste typiske priser udviser nogen variation fra kantine til kantine, bl.a. under hensyn til en varierende subsidieringspraksis. En privat virksomheds normale tilskud til kantinedriften ansættes (i 1978) til 2.000 - 2.500 kr. årligt pr. medarbejder.

En (ikke offentliggjort) undersøgelse fra 1974, udført af en studerende på Handelshøjskolen, anslår med nogen usikkerhed erhvervsvirksomhedernes gennemsnitstilbud til kantinevirksomhed til 600-1.000 kr. årligt pr. funktionær. Undersøgelsen fastslår dog samtidig kategorisk, *»... at praktisk talt samtlige erhvervsvirksomheder har en eller anden form for kantinetjeneste, der yder langt mere til arbejdstagerne, end kravet fra arbejderbeskyttelseslovgivningen foreskriver...«*

Sammenfattende tør udvalget med ret stor sikkerhed fastslå, at det gennemsnitlige subsi-

dieringsniveau i statslige personalekantiner ikke er videregående end i den private erhvervssektor. Snarere forekommer det sandsynliggjort, at private virksomheder går noget længere end statslige myndigheder i retning af at subsidiere andre udgifter end råvarer, først og fremmest lønninger til kantinepersonalet.

5. Udvalgets overvejelser og forslag

5.1. Udvalget er i sine overvejelser om retningslinjerne for den fremtidige kantinedrift gået ud fra følgende *grundlæggende antagelser og hensyn*, der i et vist omfang indbyrdes må afvejes:

a. Omend *arbejdsmiljølovgivningen* ikke giver nogen entydig afgrænsning af pligten til for arbejdsgiverens regning at tilvejebringe spisefaciliteter for de ansatte, er det dog ønskværdigt, at de fremtidige kantineregler for så vidt angår tilskudsbestemmelserne tager deres *udgangspunkt* i denne lovgivning. Alternativet ville være at tage udgangspunkt i personalepolitiske eller i cost-benefitmæssige betragtninger, hvilket næppe mere entydigt ville føre til en alment acceptabel løsning. En mulighed, som dog ikke for tiden er aktuel, er at tilskudsbestemmelserne gøres til et aftalespørgsmål, således som det er tilfældet i Norge og Sverige.

b. De fremtidige retningslinjer på kantineområdet bør så vidt muligt samlet set *ikke* medføre nogen *udgiftsforøgelse* for staten. Dette hensyn følger let forklarligt af statens almindelige økonomiske situation og bør fremhæves, fordi en nivellering af arbejdsgivertilskuddet uden en samlet udgiftsforøgelse nødvendigvis må føre til, at en række kantiner enten må lukke eller fortsætte virksomheden på et lavere ambitionsniveau, medmindre kunderne er villige til at acceptere højere priser. Til illustration af de udgiftsmæssige perspektiver kan anføres, at en tilskudsordning hvorefter staten betaler alle lønudgifter til kantinepersonalet - således som det for en række kantiner sker i dag - ville medføre en statslig merudgift på ca. 65 mill. kr., hvortil kommer en forventelig stigning i lønningerne med 30-50 mill. kr. årligt som følge af et øget besøgstal og dermed en nødvendig udvidelse af kantinerne.

c. Udvalgets forslag må baseres på, at anvendelse af institutionens øvrige personale til varetagelse af opgaver i forbindelse med »kantinevirksomhed« ofte vil være en dyr

løsning for arbejdsgiveren og derfor så vidt muligt bør undgås.

d. Det statslige bidrag til kantinedriften bør være en del af statsinstitutionernes *rammebelagte udgifter*, og dermed undergivet en budgetmæssig styring via finansloven. Heraf følger, at en institution efter omstændighederne kan være afskåret fra at afholde tilskud til kantinedrift i det omfang, de kommende retningslinjer giver adgang hertil. Det er derfor væsentligt at betone, at de kommende retningslinjer for ydelse af tilskud ikke i sig selv konstituerer nogen ret for personalet m. v. til at kræve en kantine oprettet/opretholdt eller til at opnå et givet kantine-tilskud, herunder i form af lokaler m. v. Retningslinjerne fastsætter således det *maksimale tilskud*.

e. De fremtidige tilskudsbestemmelser bør så vidt muligt udformes således, at de giver en *tilskyndelse til effektiv drift* af kanten. Ordninger med centralt fastlagte priser og underskudsdekning fra staten bør almindeligvis undgås, idet tilskyndelsen til omkostningsbegrænsning bortfalder, og staten får en omfattende kontrolopgave med henblik på at formindske trykket på omkostningssiden.

Tilsvarende bør man foretrække tilskud til de faste omkostninger fremfor til de variable omkostninger, som kanten jo har mulighed for at påvirke. Et tilskud til variable omkostninger fratager kanten tilskyndelsen til at holde disse nede. I det omfang, der derfor ydes tilskud til variable omkostninger, f. eks. visse lønde, må man overveje at lægge loft over tilskuddet.

f. Reglerne bør være enkle og let *administrerbare*, bl. a. således at man undgår at etablere en central tilsynsmyndighed, men kan overlade eventuelle dispensationer samt kontrollen med overholdelsen af reglerne til de bevilgende myndigheder samt rigsrevisionen.

g. Der må sikres *passende overgangs- og ikrafttrædelsesregler*, både af hensyn til det eksisterende kantinepersonale og af hensyn til at give institutionerne og deres personale

en vis tid til at overveje den eventuelt fremtidige kantinedrift under de nye vilkår.

Med udgangspunkt i de netop opregnede grundlæggende hensyn følger udvalgets overvejelser om, hvilke regler der bør gælde vedrørende henholdsvis tilskud til kantiner, kantinernes organisationsform, budget, regnskab og revision. Udvalgets forslag er sammenfattet i et udkast til *cirkulære*, jfr. bilag 12.

5.2. Tilskud.

Udvalget er gået ud fra, at statsrevisorernes efterlysning af ensartede tilskudsregler inden for hele statens område ikke er ensbetydende med, at f. eks. et stykke med æg og tomat skal koste det samme i alle kantiner. En sådan ordning ville som tidligere anført kunne blive ganske udgiftskrævende, fordi den ikke i tilstrækkeligt omfang tilskynder til effektivitet. Man bør derfor også fremover acceptere varierende priser fra kantine til kantine som følge af vekslede størrelse, effektivitet, kalkulationsprincipper m.v., altså en prisfastsættelse baseret på de faktiske produktionsomkostninger.

Derimod bør der tilstræbes ensartethed med hensyn til, hvilke *omkostningstyper*, der kan finansieres af vedkommende myndighed uden at belaste kantinens drift.

Tager man udgangspunkt i **arbejds miljø**-lovgivningens - ganske vist betingede - pligt for arbejdsgiveren til at stille spiselokale til rådighed samt faciliteter til opvarmning af medbragt mad og drikke, fører dette naturligt til, at staten i forhold til en kantine kan dække de udgiftstyper, som staten også måtte dække, såfremt personalet i et dertil indrettet køkken selv opvarmede medbragt mad og indtog den i et tilstødende spiselokale. Disse udgiftstyper er følgende:

A. Ikke lønudgifter.

- lokaler
- varme
- lys
- el/gas
- køkkenmaskiner og udstyr i øvrigt
- møbler, gardiner m.v.
- porcelæn, glas, bestik
- vaske- og opvaskemidler.

For så vidt angår køkkenudstyr er parallellen ikke indiskutabel. En fryseboks eller en avanceret grillovn kunne næppe forventes

i et personalekøkken, hvor de ansatte selv opvarmede medbragt mad.

Imidlertid vil forsøg på at holde visse typer af udstyr uden for tilskuddet uvægerligt rejse en række afgrænsningsspørgsmål. Det forekommer derfor *administrativt mest hensigtsmæssigt* at lade tilskuddet omfatte alt køkkenudstyr. Dette fritager naturligvis ikke vedkommende myndighed for at anlægge en rimelighedsbedømmelse over for kantinens ønsker om køkkenudstyr.

De forannævnte faciliteter finansieres i dag af mange, men ikke af alle institutioner. Såfremt alle institutioner ydede tilskud hertil ville det medføre en merudgift for staten på skønsmæssigt 10 mio. kr.

Det følger klart af det i dette afsnit anlagte hovedsynspunkt, at *råvareudgifterne* fremdeles må dækkes ind over kantinens drift.

B. Lønudgifter.

De i økonomisk henseende afgørende overvejelser vedrører subsidieringen af lønudgifter. Udvalgets hovedsynspunkt fører her til, at staten med udgangspunkt i **arbejds miljø**-lovgivningen kan dække lønudgiften til de arbejdsmæssige funktioner, som staten sædvanligt dækker i forbindelse med personalets spisning i institutioner, hvor der ikke er kantine, men blot et spiselokale med **personale**-køkken.

Dette gælder først og fremmest løn til *rengøring* af køkken og spiselokale, herunder *fjernelse af affald*. Endvidere udgifter til nødvendig *afrydning* af spisepladser. (Gæsterne kan jo være forsømmelige med afrydning og dermed påføre ekstraudgifter, uanset om der er kantine eller blot et spiselokale).

Derimod forekommer det mere tvivlsomt, om lønudgifterne til *opvask og oprydning i køkkenet* bør dækkes af arbejdsgiveren. På den ene side er det nok sædvanligt på mindre arbejdspladser uden kantine, at personalet selv foretager opvask. På den anden side stiller institutioner dog hyppigt engangsservice gratis til rådighed for personalet, således at opvask minimeres. Denne praksis bunder formentlig i en erkendelse af, at opvask o. lign. sker »på arbejdsgiverens tid«. Opvask og oprydning forekommer i øvrigt som funktion mere beslægtet med rengøring og afrydning end med de nedenfor omtalte funktioner.

En afgørelse fra Momsnævnet (nr. 550/1978) understøtter opfattelsen af udgiften til opvask og oprydning som naturligt påhvilende arbejdsgiveren. Afgørelsen lyder således:

»Marketenderier, der fra 1. oktober 1978 skal registreres for deres afsætning af mad og drikkevarer, skal til den afgiftspligtige omsætning medregne de tilskud fra arbejdsgiveren, som ydes til nedbringelse af priserne på mad- og drikkevarer m.v. Drives marketenderiet af arbejdsgiveren selv, skal der svares afgift af en værdi, der mindst dækker varernes fremstillingsomkostninger (råvarernes pris, lønomkostninger vedrørende tilberedning og salg samt administration).

Til marketenderiers afgiftspligtige omsætning skal derimod ikke medregnes arbejdsgiverens omkostninger vedrørende lokaler, inventar, køkkenudstyr, service og rengøring samt lys og varme.«

I modsætning til den sidstnævnte funktion, rengøring, står de arbejdsmæssige funktioner, hvis aflønning ifølge Momsnævnets refererede afgørelse indgår i varernes »fremstillingsomkostninger«, dvs. *tilberedning, salg og administration*. At *indkøb* ikke er medtaget i denne sammenhæng, må skyldes at funktionen er medregnet under »administration«.

Fælles for de arbejdsfunktioner, der således indgår i fremstillingsomkostningerne, er at de i fravær af en kantine enten ikke forekommer eller dog i praksis ikke medfører særskilte udgifter for institutionen. Ifølge dette afsnits hovedsynspunkt bør en kantines lønudgifter til disse funktioner derfor dækkes ind over kantinenes drift og ikke belaste arbejdsgiveren.

Funktionerne opvask, oprydning, afrydning og rengøring udgør ifølge udvalgets undersøgelse ca. 37 pct. af de samlede arbejdsopgaver, jfr. oversigten side 12. Det er tidligere oplyst, at statens gennemsnitlige lønrefusion (med korrektion for forsvaret) er ca. 50 pct. Et tilskud til lønninger på 37 pct. medfører herefter en mindre udgift på skønsmæssigt 17 mill. kr.

Et løntilskud på 37 pct. svarer omtrent til undervisningsinstitutionernes nuværende gennemsnitlige lønrefusionsprocent. Undervisningsinstitutionerne vil samtidig få en fordel i kraft af den udvidede tilskudsadgang til udstyr, service m.v.

Ordningen vil - alt andet lige - medføre prisforhøjelser på 8-9 pct. i *forsvarets cafeteriaer*.

For kantiner i *den øvrige forvaltning* vil ordningen medføre gennemsnitlige prisforhøjelser på ca. 12 pct.

Spredningen i konsekvenserne er dog stor: For en kantine, der i dag har fuld lønrefusion, og som har en lønvote af bruttoomsætningen på 50 pct., vil den beskrevne ordning - alt andet lige - medføre prisstigninger på ca. 31 pct. Modtager kantine i dag slet ingen lønrefusion, vil ordningen medføre prisfald på ca. 18 pct.

Udvalget har forudsat, at urentable kantiner nedlægges, eventuelt indskrænkes, med mindre kantine er et nødvendigt led i udøvelsen af virksomheden på det pågældende tjenestested. Hvor mange kantiner, der således viser sig urentable, er vanskeligt at vurdere på forhånd. Det vil antagelig i første række dreje sig om mindre kantiner, som i dag har fuld lønrefusion. En del af disse kan dog eventuelt drives videre med et lavere serviceniveau.

Det har i udvalget været overvejet, om der var grundlag for særligt favorable tilskudsregler for disse mindre kantiner, således at i hvert fald de allerede eksisterende mindre kantiner kunne drives videre med begrænsede prisforhøjelser.

Regler af denne karakter kan imidlertid ikke, som de øvrige i betænkningen indeholdte forslag, afledes af arbejdsmiljølovgivningen, men måtte i givet fald hvile på en konkret rimelighedsbetragtning. Det bør i den anledning erindres, at personalet i halvdelen af de undersøgte statsinstitutioner ikke i dag har adgang til egen kantine.

Udvalget har herefter ikke fundet anledning til at foreslå en sådan særrregel.

Under hensyn til, at kun de færreste kantiner har en sådan arbejdsmæssig specialisering, at de kan føre dokumentation for størrelsen af lønudgifterne til bestemte funktioner, finder udvalget det administrativt hensigtsmæssigt, at **den** tilskudsberettigede lønandel i mangel af dokumentation *kalkulatorisk* kan fastsættes til 33 pct.

Eventuelle udgifter til rengøring foran skranken (4 pct.) foreslås af praktiske grunde holdt uden for beregningen og afholdt særskilt. I Københavnsområdet indgår denne udgift ofte i institutionens almindelige ren-

goring, der betales af boligministeriet, således at udgiftens størrelse er ubekendt for vedkommende institution.

Som tidligere påpeget vil det være ønskeligt i tilskudsreglerne at indlægge en *tilskyn-delse til rationel kantinedrift*, først og fremmest således, at lønudgifterne står i et rimeligt forhold til den samlede omsætning. Som oplyst af Dan Catering bør lønandelen højst udgøre 40 pct. Det kan konstateres, at kantinerne på undervisningsområdet samt adskillige kantiner i øvrigt holder sig pænt under denne procentdel, hvoraf man tør slutte, at Dan Caterings erfaring også har gyldighed for kantiner i statsinstitutioner. Det må dog antages, at en del kantiner på grund af uhen-sigtsmæssige lokaleforhold kan have vanskeligt ved at holde sig under de 40 pct. uanset en i øvrigt rationel drift. Det forekommer derfor rimeligt at give en vis margin under hensyn hertil. Udvalget foreslår herefter, at den del af personaleudgifterne, der overstiger 50 pct. af bruttoomsætningen, ikke kan dan-ne grundlag for refusion, men fuldt ud må dækkes ind over kantinens drift. Såfremt en begrænsning som den her foreslåede indfø-res, finder udvalget det samtidig upåkrævet at opstille retningslinjer vedrørende afløn-ning af kantinepersonale i bortforpagtede kantiner, hvor statens overenskomster jo ikke umiddelbart er gældende.

5.2.1. Et par specielle kantintetyper, **kunde-kantiner** og **døgninstitutionskantiner**, giver anledning til en præcisering: For så vidt an-går rene *kudekantiner* må sådanne opfattes som en del af institutionens virksomhed. Samtlige kantineudgifter bør i sådanne tilfæl-de dækkes via kantinens priser. Gør også institutionens personale brug af kantinen, må der for personalet kunne fastsættes særlige priser, beregnet på grundlag af de principper, der i øvrigt gælder for personalekantiner.

Tilsvarende gælder for personalets benyt-telse af *døgninstitutionskantiner*, der ofte i forhold til klienterne opererer med lavere priser end de, der ville følge af principperne for personalekantiner. I tilfælde hvor perso-nalets benyttelse af kantinen er et led i tjene-stens udøvelse, bør der dog kunne bortses fra de almindelige retningslinjer.

5.2.2. Udvalget har overvejet, om der på un-dervisningsområdet eller forsvarsområdet var behov for særlige regler.

På *undervisningsområdet* kan det konstate-res, at den foreslåede ordning samlet set ikke forringer de studerendes økonomiske grund-lag for kantinedrift.

Det beror på en politisk overvejelse, om staten af sociale hensyn bør yde de studeren-des kantiner yderligere tilskud med henblik på en nedbringelse af priserne, f. eks. ved refusion af en større del af udgifterne til kan-tinelønninger end på det statslige område i øvrigt. Ved vurderingen heraf bør erindres, at staten i forvejen via uddannelsessløtten giver de af de uddannelsessøgende, der ud fra visse kriterier skønnes at have behov her-for, et beløb, der bl. a. skal dække udgifter til fortæring. Det forekommer derfor nærlig-gende, at subsidieringen af de uddannelses-søgendes kantiner *vurderes i sammenhæng med fastlæggelsen af den økonomiske ramme for uddannelsessløtten*.

Om en del af denne ramme eventuelt skal anvendes til kantinesubsidiering, må bero på effektmæssige og praktisk-administrative vur-deringer. Det kan her forekomme vanskeligt at finde rimelige begrundelser for, at der (af den ovennævnte ramme) skal ydes særlig støtte til de uddannelsessøgende specielt på kantineområdet fremfor andre af de uddan-nelsessøgendes udgiftsområder, f. eks. til bøger, transport, husleje m.v.

Yderligere skal nævnes, at tilskud til de uddannelsessøgendes kantiner også vil kome lærere og andre ansatte på uddannelses-stederne til gode. Dette vil antagelig fremkal-de kritik og krav om ligestilling fra andre medarbejdergrupper i staten. En mulig løs-ning på dette problem kunne være indførelse af en ordning med spisebillerter, som kun gives til de uddannelsessøgende. En sådan ordning har tidligere været gennemført af forsvaret over for de værnepligtige. Ordnin-gen viste sig imidlertid så vanskelig at admini-strere, at man opgav den. Da de uddannel-sessøgende er spredt over et langt større om-råde end de værnepligtige - og i øvrigt udgør et langt større antal - kan det ikke anbefales at anvende en spisebilletordning for denne gruppe. Det er sammenfattende den overvej-ende opfattelse i udvalget, at der af de nævn-te grunde ikke bør iværksættes specielle til-

skudsordninger for kantiner på undervisningsområdet.

Undervisningsministeriets repræsentant er positiv over for, at der med den foreslåede ordning skabes en klar hjemmel til at yde tilskud til kantinedrift. Undervisningsministeriets repræsentant er endvidere enig i, at de uddannelsessøgendes økonomiske vanskeligheder principielt bør løses via Statens Uddannelsesstøtte og ikke ved subsidiering af f. eks., de uddannelsessøgendes kantiner. Men så længe der ikke er tilvejebragt en uddannelsesstøtteordning, som kan dække de studerendes faktiske leveomkostninger, udgør uddannelsessøgende, der ikke oppebærer løn under uddannelsen, en økonomisk særligt svagt stillet gruppe, som undervisningsministeriets repræsentant mener må tilgodeses i denne forbindelse.

Undervisningsministeriet foreslår derfor, at der kan anvendes midler til generelt at give større løntilskud til kantinepersonalet ved kantiner for uddannelsessøgende, der ikke oppebærer løn under uddannelsen.

På forsvarets område er det udvalgets overvejende opfattelse, at indførelsen af fuld værnepligtsløn bør give grundlag for at kantinedriften, herunder prisfastsættelsen, tages op til overvejelse på grundlag af udvalgets rapport, idet der dog i disse overvejelser bør indgå hensynet til at de indkaldte værnepligtige er placeret på uddannelsessteder der på grund af de militære tjenestesteders placering ofte er beliggende langt fra deres normale - faste - bopæl.

Udvalget er opmærksom på, at det på grund af visse militære tjenestesteders beliggenhed og tjenestens særlige karakter uanset det kundemæssige grundlag er en praktisk nødvendighed for tjenestens udøvelse, at der forefindes en forplejningsmulighed. Hertil kommer de særlige forplejningsmæssige forhold under fravær fra det faste tjenestested i forbindelse med øvelsesvirksomhed, sejlende tjeneste m. v. Endvidere, at kantinekapaciteten (såvel lokalemæssigt som køkkenmæssigt (maskiner, inventar m. v.)) i mange tilfælde af beredskabsmæssige grunde må være større end det aktuelle kundeunderlag betinger. Udvalget skal derfor anbefale, at forsvarets forplejningsvirksomhed tilskudsmæssigt opdeles i en kantinevirksomhed, der følger de af udvalget foreslåede retningslinier (typisk frokostkantiner) og i en cafeteria/kostforplej-

ningsvirksomhed, der er begrundet i nødvendigheden af et kollektivt bespisningssystem, der kan sikre nødvendig forplejning af personalet ikke alene under fredsmæssige vilkår, herunder øvelser og under beredskab og krig. Denne virksomhed bør dog i fredstid gøres mest muligt økonomisk og effektiv, således at der ud fra en samlet prioritering af forsvarets ressourcer (ydelse, tillæg, bygninger, forplejning m. v.) sikres, at disse anvendes på en for forsvaret mest hensigtsmæssig måde. De øvrige områder uden for de egentlige tjenestesteder med værnepligtige samt øvrige myndigheder og institutioner under forsvarsministeriet bør følge de af udvalget foreslåede retningslinier.

Sammenfattende om subsidieringen er det herefter, når bortses fra undervisningsministeriets repræsentant, udvalgets opfattelse, at der bør gælde samme regler for alle statslige kantiner. Udvalget er dog opmærksom på, at der - også uden for forsvaret - konkret kan foreligge ganske særlige forhold, som kunne begrunde opretholdelsen af en kantine, selv om der med de foreslåede tilskudsregler ikke er økonomisk grundlag herfor. Udvalget finder det imidlertid uhensigtsmæssigt at opstille generelle regler herfor, forinden der har dannet sig en vis praksis og anbefaler derfor, at dispensationssager i sådanne tilfælde forelægges de bevilgende myndigheder.

5.3. Organisation.

Udvalget har overvejet, om særlige hensyn taler for at *foreskrive en bestemt organisation* af statens kantiner. Med organisation menes her spørgsmålet om, på hvis ansvar og for hvis regning og risiko kantine drives. Spørgsmålet herom aktualiseres, hvis virksomheden giver underskud eller i tilfælde af skadevoldende adfærd fra kantinen side, f. eks. i tilfælde af madforgiftning. Hovedsagen i så henseende går mellem på den ene side kantiner, der drives som en integreret del af institutionen, på den anden side kantiner der er bortforpagtet til en selvstændig entreprenør eller overladt til drift ved en personaleforening. Der forekommer i praksis mellemformer, hvor kantine ganske vist ikke drives i vedkommende institutions regie, men hvor institutionen dog har påtaget sig et økonomisk medansvar for kantinen drift.

De hensyn, der indgår i overvejelserne, er følgende:

a. Hensynet til *ikke at pådrage staten økonomiske hæftelser* for en virksomhed, der ikke er lovpligtig i medfør af arbejdsmiljølovgivningen. Dette synspunkt bortfalder eller svækkes imidlertid i tilfælde, hvor kantinen er et nødvendigt led i udøvelsen af virksomheden på det pågældende tjenestested, eller dog må anses for naturligt forbundet med virksomhedens karakter. I sådanne tilfælde forekommer det i øvrigt retligt tvivlsomt, hvorvidt staten gennem en bortforpagtning kan opnå en ansvarsfraskrivelse.

b. Hensynet til at vælge den *mest effektive driftsform*. Udvalgs materialet giver ikke sikkert belæg for at udpege en bestemt driftsform som den mest effektive. Tilskudsbestemmelserne synes her at være den afgørende faktor.

c. Hensynet til at sikre *personalet medbestemmelse* eller tilmed selvbestemmelse på et område, hvor dette er naturligt og praktisk gennemførligt. Dette hensyn kan tilgodeses først og fremmest ved at overlade driften til en personaleforening, i tilfælde hvor personalet ønsker dette. Også når kantinen drives af vedkommende institution eller er bortforpagtet til en selvstændig entreprenør, er det dog sædvanligt at inddrage personalet, f. eks. gennem etablering af et rådgivende og tilsynsførende kantineudvalg.

Sammenfattende finder udvalget, at der ikke er grundlag for at foreskrive en bestemt organisationsform, men at driften dog principielt bør søges etableret således, at staten, bortset fra en nærmere afgrænset tilskudsforpligtelse, hverken pådrager sig noget økonomisk ansvar for kantinens driftsmæssige resultat eller noget erstatningsansvar i forbindelse med kantinedriften.

Under hensyn til, at ca. halvdelen af kantinerne i dag drives som en del af vedkommende institution, har udvalget fundet, at det i forhold til udvalgets principielle syn på organisationsspørgsmålet ville være et for vidtgående skridt at anbefale en omlægning af disse eksisterende kantiner. En sådan omlægning ville dels være administrativt belastende i forbindelse med selve reorganiseringen. Dels ville den rejse en række problemer i forhold til det i dag ansatte kantinepersonale, hvoraf en del er tjenestemænd.

Udvalget anbefaler derfor, at man gennem en overgangsbestemmelse giver de eksisterende kantiner mulighed for at bibeholde den hidtidige driftsform, naturligvis under iagttagelse af retningslinjerne i øvrigt, således at en kommende forskrift vedrørende organisation kun får betydning for fremtidigt oprettede kantiner.

Udvalget har endvidere overvejet, om der, som f. eks. i Sverige, er anledning til at foreslå oprettelsen af et *centralt organ* af direktoratslignende karakter, som dels kan føre tilsyn med overholdelsen af de fremtidige kantinerregler, dels gennem ekspertrådgivning, uddannelse, samordning af indkøb m.v. kan bidrage til en mere rationel kantinedrift.

For så vidt angår behovet for central styring og tilsyn finder udvalget, at dette behov fortsat bør opfyldes gennem de bevilgende myndigheder og rigsrevisionen.

Derimod synes der at være et vist behov for en *central rådgivning* i kantinespørgsmål. Dette nødvendiggør dog ikke oprettelsen af nogen ny enhed, idet udvalget skal pege på *Forsvarets Cafeterier* som værende velegnet til at yde den fornødne konsulentbistand. Udvalget skal i denne forbindelse foreslå, at Forsvarets Cafeterier i samarbejde med direktoratet for statens indkøb overvejer mulighederne for *indkøbsmæssige arrangementer*, der kan udnyttes af alle statens kantiner.

Man skal endvidere pege på, at mange kantineledere er helt uden teoretisk uddannelse i kantinedrift. Det ville derfor være ønskeligt, om Forsvarets Cafeterier kunne tilrettelægge et ganske *kortvarigt kursus* (2-3 dage) for kantineledere, eventuelt udlicitere opgaven til et privat cateringfirma.

5.4. Budget.

Den *bevillingsmæssige hjemmel* til ydelse af tilskud til kantinedrift foreslås tilvejebragt gennem det af udvalget udarbejdede cirkulære, kombineret med en begrænset, men standardiseret specifikation af statens kantineudgifter i forbindelse med finanslovens udarbejdelse. Cirkulæret forudsættes forelagt finansudvalget, enten i form af en henvendelse fra finansministeren eller i form af et egentligt aktstykke.

Udvalgets mere detaljerede budgetretlige overvejelser fremstilles i det følgende særskilt

for henholdsvis institutionsdrevne og selvstændigt drevne kantiner:

Hvor kantine organisatorisk er en *del af vedkommende institution* opføres samtlige udgifter og indtægter ved kantinevirksomheden på statsinstitutionens almindelige driftsbudget, og kantinevirksomheden vil dermed i det hele være underlagt de regler, der bevilningsretligt og i øvrigt er gældende for statsinstitutioner.

Således vil de almindelige regler for opstillingen af statsbudgettet og for dispositionsadgangen over de givne bevillinger gælde, ligesom ansvaret for bevillingernes anvendelse i sidste instans vil være den pågældende ministres.

Den udgiftsmæssige del af kantinevirksomheden vil være en del af bevillingen »Driftsudgifter« til den pågældende institution og hermed være underlagt de materielle og beløbsmæssige begrænsninger, som gælder for denne bevilling jfr. pkt. 51.1. i Budgetvejledning 1979.

Dette gælder således stillingskontrolreglerne, hvorefter antallet af stillinger inden for de enkelte stillingsbetegnelser skal bevilges på de årlige bevillingslove. I relation til kantinedriften har det endvidere relevans, at besparede beløb på andre standardkonti end lønkontiene (01., 02., 03. og 04.) ikke kan anvendes til lønninger, hvilket derfor medfører en begrænsning i adgangen til en udvidelse af kantinedriften i løbet af et finansår, medmindre en sådan bevilges særskilt.

Der kan endvidere opstå visse problemer i forbindelse med, at stort set alle bevillinger i det eksisterende budget- og bevillingssystem er baseret på det såkaldte bruttoprincip. Medfører en disposition i løbet af et finansår større indtægter end bevilget på finansloven, giver det ikke adgang til at afholde udgifter udover det bevilgede uden forudgående hjemmel hertil.

Opstår der således en uforudset større efterspørgsel efter kantinenes produkter, giver dette ikke adgang til at udvide kantinevirksomheden, medmindre en sådan udvidelse udgiftsmæssigt kan ske inden for statsinstitutionens ramme. Udgiftsudvidelser herudover vil skulle forelægges de bevilgende myndigheder.

Indenfor det eksisterende budget- og bevillingssystem findes der imidlertid visse muligheder for at afhjælpe disse problemer bl. a.

ved at anerkende aktiviteten som *rekvireret virksomhed*, hvilket indebærer, at institutionen kan optage såvel merudgifter som merindtægter på forslag til lov om tillægsbevilling. I det foreliggende tilfælde vil kun den del af hovedkontoen, som vedrører kantinedriften, blive anerkendt som rekvireret arbejde.

En anerkendelse af kantinevirksomhed som *rekvireret arbejde* forudsætter imidlertid, at der stadig budgetteres realistisk, således at kun merudgifter og merindtægter, der er en direkte følge af en uforudset stigende efterspørgsel efter kantinenes produkter, umiddelbart kan opføres på forslag til lov om tillægsbevilling.

Det bemærkes, at udvidelse i antallet af stillinger kun kan ske med finansministeriets forudgående tilslutning jfr. reglerne om stillingskontrol, ligesom der for den rekvirerede virksomhed gælder de almindelige begrænsninger i dispositionsadgang.

En anerkendelse af kantinevirksomheden som *rekvireret virksomhed mod fuld indtægtsdækning* medfører ikke adgang til at lade statsinstitutionens dækning af udgifterne stige, selv om dækningsgrundlaget eventuelt er udvidet. Dette følger af, at den rekvirerede virksomhed sker mod fuld indtægtsdækning. Det forudsættes således, at en eventuel udvidelse i fuldt omfang finansieres via indtægterne, dvs. kantinepriserne.

Medmindre særlig bevilling hertil er hjemlet ved tekstanmærkning eller lignende, vil der ikke bestå nogen adgang til at overføre uforbrugte beløb i et finansår til anvendelse i senere finansår, uden at ny bevilling er påkrævet. Dette gælder uanset status som udførende rekvireret virksomhed. Eventuelle overskud ved kantinedriften i et finansår kan derfor hverken anvendes til udvidelser eller til sænkning af priserne i senere finansår.

Den materielle hjemmel til at afholde udgifter til kantinevirksomheden bør fremgå af det omtalte cirkulære. Det bør dog samtidig af indledningen til Anm. II til den enkelte hovedkonto fremgå, hvilke udgifter der forudsættes afholdt til kantinevirksomhed.

Såfremt kantine ikke drives i vedkommende institutions regie, men derimod af en *forpagter* eller en *brugerforening*, bør statens tilskud ydes som et konto-53-tilskud (*rammebelagt*). Tilskuddet bør benævnes »Tilskud til kantinedrift«. Tilskuddet bør alene omfatte

udgiftskategorier, som ikke dækkes fuldt ud af staten. Et skøn over omfanget af udgifter til lokaler, udstyr, inventar m.v. samt udgifter til rengøring foran skranken bør fremgå af indledningen til Anm. II ved de respektive hovedkonti. Herved fremstår ejendomsforholdet til lokaler, udstyr, inventar m.v. tydeligt.

Tilskudsbeløbet kan ikke overskrides i løbet af et finansår uden særskilt forelæggelse for bevillingsmyndighederne. En eventuel udvidelse af den samlede kantinevirksomhed kræver derfor bevillingsmyndighedernes tilslutning, hvis den ikke dækkes fuldt ud af priserne.

Tilskudsformen medfører, at de ovennævnte begrænsninger med hensyn til overskudsoverførsel, stillingsoprettelse og omflytning mellem løn og andre udgifter ikke vil være umiddelbart gældende.

Da tilskudsgrundlaget imidlertid er kantinenes lønudgifter, vil der ud fra almindelige regler om statsinstitutioners udgiftsforbrug være en pligt til at have indseende med de driftsmæssige dispositioner, særligt dispositioner, som har direkte indflydelse på tilskudsgrundlaget, f. eks. oprettelse af nye stillinger.

Der bør ved indgåelse af aftale med forpagter hhv. tilskudsmodtagende organisation tages højde for de ovennævnte forhold, ligesom det må indgå i aftalen, at der inden hvert regnskabsårs begyndelse til myndighedens godkendelse indsendes et budget for kantinenes drift med angivelse af myndighedens bidrag til kantinen.

Det må i visse tilfælde anses for hensigtsmæssigt, at funktioner som administration og regnskab varetages af statsinstitutionen, hvor de allerede i dag ofte varetages på linje med andre sekretariatsfunktioner. I sådanne tilfælde bør det influere på tilskudsgrundlaget.

Den valgte organisationsform kan tænkes at medføre et ønske hos forpagter eller tilskudsmodtagende institution om ydelse af en statslig garanti for at opnå leverandørkreditter til dækning af råvareudgifter. Da udgangspunktet for den foreslåede tilskudsordning imidlertid har været, at kantinedrift stort set kun bør opretholdes, hvor der i økonomisk forstand kan konstateres et behov herfor, bør staten som hovedregel ikke yde sådanne garantier, og i givet fald kun efter konkret forelæggelse for de bevilgende myndigheder.

5.5. Regnskab og revision.

Den foreslåede udgiftsdeling gør det nødvendigt, at statens mellemregnskab med kantinen kan udledes direkte af bogholderiet. Dette vil indebære, at udgifter og indtægter ud over den obligatoriske registrering efter art i overensstemmelse med statens standardkontoplan også må registreres som vedrørende kantinedriften. Omfatter mellemregnskabet kun tilskudskonti kan det være relevant at foretage en bogholderimæssig underopdeling efter udgiftsarter.

Nogle udgifter vedrørende kantinedrift udgør en integreret del af institutionens fællesudgifter, f. eks. udgifter ved etablering og vedligeholdelse af det(de) nøgne lokale(r), el, vand, varme, rengøring foran skranke ved eget personale osv. Registrering kan i disse tilfælde enten tænkes helt undladt eller foretaget kalkulatorisk i forbindelse med udarbejdelse af årsregnskab for kantinedrift. Af hensyn til den løbende driftskontrol forekommer det dog mest hensigtsmæssigt, at alle udgifter vedrørende kantinedrift, hvor det er praktisk muligt, også henføres til dette formål ved initialregistreringen i bogholderisystemet.

De udgifter ved kantinedrift, der ikke vil blive dækket af staten, skal dækkes af bruttoavance ved salg. Normalt vil dette salg være sammensat af varer og varearter med ret varierende bruttoavance. Af hensyn til planlægning, styring og kontrol af kantinedriften vil det derfor i kantiner af blot lidt større omfang være nødvendigt løbende at have en vis oversigt over udviklingen i indtjeningen. Det vil derfor være nødvendigt at registrere indtægter og i muligt omfang udgifter på underkonti for i alt fald de væsentligste varegrupper.

Rigsrevisionen har under udvalgsarbejdet peget på, at den har sammenfaldende interesser med den enkelte statsinstitution, fordi den - ligesom institutionen - skal foretage en vurdering af, om kantinen drives på et sundt økonomisk grundlag.

Der er herved ikke principiel forskel på, om det er institutionen, der som en del af sin virksomhed har egen kantinedrift, eller om kantinevirksomheden drives ved forpagter eller brugerforening med tilskud fra institutionen.

I førstnævnte tilfælde må det med udgangspunkt i institutionens eget regnskabssystem påses, at bruttoavancen er tilstrækkelig til at dække de udgifter, som staten ifølge den generelle regelfastsættelse ikke kan yde tilskud til.

Hvor kantinevirksomhed finder sted i »fremmed« regie, må rigsrevisionen påse, at regnskabet er underkastet betryggende revision, og at vilkårene for statstilskuddet til kantine er opfyldt. Såfremt forholdene taler for det, må såvel institutionen som rigsrevisionen have adgang til at foretage videregående undersøgelser, herunder af den forretningsmæssige drift som helhed, der kan få betydning for statstilskuddet. Dette må forudsættes at være meddelt tilskudsmodtageren som et af vilkårene for ydelse af tilskud.

Det har været overvejet, om der burde stilles krav om, at alle selvstændige kantiner, der oppebærer statstilskud, skal revideres af en *statsautoriseret eller registreret revisor*. Til støtte herfor kan henvises til, at kantinedrift erfaringsmæssigt er et »risikobetonet« område. Udvalget har imidlertid fundet, at et krav herom, specielt for mindre kantiners vedkommende, kunne indebære en urimelig udgiftsmæssig belastning. For sådanne kantiners vedkommende har man derfor villet åbne mulighed for, at revisionen kunne overlades en anden af myndigheden godkendt person, normalt en medarbejder i institutionen med regnskabsmæssige forudsætninger. Revisionen bør dog i så fald baseres på en af myndigheden udarbejdet og af rigsrevisionen tiltrådt revisionsinstruks.

5.6. Udkast til cirkulære.

Udvalgets forslag er sammenfattet i det som bilag 12 indeholdte udkast til »cirkulære om oprettelse og drift af personalekantiner m.v. hos statslige institutioner«. Cirkulæret forudsættes udsendt af finansministeriet.

Udvalget skal af administrative grunde anbefale, at finansministeriet som cirkulæreudstedende myndighed indskrænker sig til at tage stilling til mere principielle spørgsmål af en vis økonomisk rækkevidde, således at rent budget- eller regnskabstekniske tvivls spørgsmål henvises til drøftelse med de respektive ressortkontorer i budgetdepartemen-

tet eller med rigsrevisionen.

Cirkulærets *ikrafttrædelsesbestemmelse* forudsætter, at institutionerne får en rimelig periode, mindst 1 år fra cirkulærets udstedelse, til at overveje og tilrettelægge den fremtidige kantinevirksomhed på grundlag af de nye retningslinjer. Man har derfor foreslået, at cirkulæret skal være almindeligt fulgt fra 1. januar 1983, idet bemærkes at forslaget til finanslov for 1983 udarbejdedes i sommeren 1982.

En gennemførelse af udvalgets forslag om et maksimum for statsinstitutioners ydelse af tilskud til kantinedrift vil for en del ministerområders vedkommende indebære rammekorrekationer, idet det hidtidige tilskud til dette formål skal reduceres.

Udvalget er opmærksom på, at der fra forskellig side kan være forventning om, at en gennemførelse af udvalgets forslag vil medføre en forøgelse af tilskud til kantiner, som i dag modtager mindre tilskud, end udvalgets forslag åbner mulighed for. Som anført er det udvalgets principielle opfattelse, at der ikke består nogen forpligtelse for staten til at yde tilskud til kantinedrift udover hvad der fremgår af arbejdsmiljølovens regler. Det fremgår endvidere af udvalgets betænkning at det indsamlede talmateriale ikke giver tilstrækkeligt grundlag for generelt at foreslå rammekorrekationer for de enkelte ministerområder. Det statslige tilskud til kantinedrift vil derfor også fremover skulle afholdes inden for de enkelte institutioners til enhver tid til rådighed værende bevillingsrammer. Udvalget vil dog ikke afvise, at der ved overgangen til tilskud ydet i henhold til udvalgets forslag kan være særlige forhold som taler for en forøgelse af tilskuddet til kantinedriften udover eksisterende bevillingsrammer. Dette må i givet fald forelægges særskilt for de bevilgende myndigheder.

Udvalget er herved opmærksom på, at der også efter en eventuel gennemførelse af udvalgets forslag vil være forskelle i tilskuds- og serviceniveauet for kantinedriften både inden for og mellem de enkelte ministerområder afhængig af bevillingsmuligheder, kundedgrundlag m. m. Forskellene vil dog være væsentligt indskrænket med gennemførelsen af udvalgets forslag.

Kundgørelse for Forsvaret

BESTEMMELSER

om

SPISEFORHOLD I FORSVARET

1. De i nærværende kundgørelse fastsatte bestemmelser om spiseforhold er gældende for tjenestesteder under Forsvarsministeriet, idet dog bestemmelser om spiseforhold, når personalet er beordret til at deltage i militær kost under øvelser m.v. i søværnets skibe, ved Flådestation Grønnedal og ved FN-styrker i udlandet er fastsat i Love og Bestemmelser for Forsvaret, 16. hæfte.

Bestemmelserne ændrer ikke aftaler om spiseforhold indgået mellem faglige organisationer og Forsvarets Fabrikstyrelse.

Spiseforholdene tilrettelægges således, at personalet opnår rimelige forhold med hensyn til f.eks. indretning og udstyr, pladsforhold, ekspeditionstid, afstande til opholdslokaler o.s.v. i overensstemmelse med foreliggende økonomiske muligheder og således, at personelgrupperne stilles lige i henseende til indretning af spiseforhold, etableret ved forsvarets foranstaltning.

A. Generelle bestemmelser.

Der skal anvises passende plads til at indtage måltider.

Hvor arbejdets art ikke gør det påkrævet eller naturligt, at der spises i arbejdslokalet, indrettes passende spiselokale.

Hvor spiselokale indrettes, skal indtagelse af måltider i arbejdslokalet undgås, med mindre arbejdets særlige art kræver tilstedeværelse i arbejdslokalet.

Såvel i tilfælde, hvor måltider indtages i arbejdslokalet som i tilfælde, hvor spiselokale er indrettet, skal der være mulighed for at opvarme medbragt mad og drikke. Dette krav anses normalt for at være opfyldt, så-

fremt der ved vedkommende myndighed drives marketenderivirksomhed i overensstemmelse med bestemmelserne i lov nr. 121 af 25. marts 1970 (lov om restaurations- og hotelvirksomhed), eller der drives cafeteriavirksomhed, jf. B.

B. Tjenestesteder med cafeteriavirksomhed.

De under B. nævnte bestemmelser er fastsat på grundlag af betænkning til folketingsbeslutning af 5. maj 1970 om foranstaltninger vedrørende de indkaldte værnepligtiges økonomiske og sociale forhold, jf. KFF A. 55-1970.

Etablering af cafeteriavirksomhed på det enkelte tjenested foretages ved Forsvarsministeriets foranstaltning.

Militært og civilt personel har adgang til at købe den af cafeteriaet tilberedte mad mod kontant betaling til den i Kundgørelse for Forsvaret A fastsatte pris.

Cafeteriets **spiselokale(r)** kan benyttes af personel, der spiser medbragt mad.

På tjenestesteder, hvor lokaleforhold og deltagerantallet gør anvendelse af flere spiselokaler nødvendig, kan ændring af eksisterende spiseforhold kun finde sted efter forhandling herom med det berørte personel.

Der er fremtidig alene adgang til at indrette anretterkøkken i tilknytning til tjenestestedets infirmeri.

Det af staten leverede udstyr, herunder service, skal være af ensartet standard for alt personel.

Der udleveres service til personel, der spiser medbragt mad.

I cafeteriet anvendes selvbetjening, og der anvendes civilt medhjælpspersonel. Der skal inden for spisetiderne være tilstrækkelig medhjælp til stede, således at betjening kan ske på rimelig måde.

Hvor tjenesten bevirker, at den enkelte forhindres i at deltage i forplejning inden for de sædvanlige spisetider, skal der træffes sådanne foranstaltninger, at bespisning uden for disse kan finde sted.

C. Andre tjenestesteder.

Indretning af spiseforhold foretages ved tjenestestedets foranstaltning, og der skal anvendes selvbetjening.

Udstyr, herunder service, stilles i nødvendigt omfang til rådighed.

Opvask af service foretages ved tjenestestedets foranstaltning.

Hvor arbejdets omfang og forholdene taler for, at allerede antaget personale med andet arbejdsområde (f.eks. rengøringspersonale) varetager denne opgave, kan der træffes aftale med dette personale. Hvor denne fremgangsmåde ikke anses for hensigtsmæssig, antages i fornødent omfang civilt personale - eventuelt på deltid.

Forinden aftale indgås, forelægges spørgsmålet om løn og arbejdsforhold for Forsvarets Fabriksstyrelse.

Der må ikke anvendes militært personel som medhjælp.

D. Øvrige bestemmelser.

På militære tjenestesteder, hvor **personel**-antallet ikke på rimelig måde kan begrunde etablering af cafeteriavirksomhed, iværksættes efter indstilling til Forsvarsministeriet foranstaltninger, der sikrer, at de værnepligti-

ge opnår samme økonomiske muligheder med hensyn til forplejning som værnepligtige på tjenestesteder med cafeteriavirksomhed.

Den nærmere tilrettelæggelse af spiseforholdene på det enkelte tjenestested forhandles med repræsentanter for det berørte personel, idet tilrettelæggelse foretages således, at der sker tilpasning til tjenstlige forhold samt til det lokale behov og muligheder med henblik på, at personellet opnår ensartede og rimelige forhold.

Opholdslokaler må normalt ikke anvendes som spiselokaler.

I det faste personale's opholdslokaler kan personellet for egen regning og ved egen foranstaltning indkøbe og sælge kaffe, tobak og drikkevarer m.v. Udgifter til evt. medhjælp afholdes af deltagerne. Medfører den omtalte virksomhed arbejde for én eller flere af deltagerne, kan sådant arbejde ikke anses som en del af den tjeneste, for hvilken staten yder den pågældende løn, jf. i øvrigt KFF B. 20-1967.

Personellet udpeger en af deltagerne til at give tjenestestedet de oplysninger, der er nødvendige for, at den pågældende chef kan udøve den ham påhvilende almindelige tilsynspligt i ordensmæssig henseende.

Chefen kan træffe bestemmelse om eventuel begrænsning af virksomheden, når tjenstlige hensyn kræver det.

Såfremt salgsvirksomheden i ovennævnte opholdslokaler medfører behov for anskaffelse af udstyr, herunder service, afholdes udgiften af personellet.

2. Ovenstående bestemmelser træder i kraft den 1. april 1971.

Samtidig ophæves KFF B. 14-1968.

K. Østergaard.

ADMINISTRATIONSDEPARTEMENTET

HOLMENS KANAL 20

1060 Kbh. K Tlf. (01) 11 16 06

SPØRGESKEMA VEDR. STATENS KANTINER

1	Kantinens navn		1					
	Adresse							
2	Navn på den institution kantinen hører under							
	Adresse							
3	Ministerium		2					
4	Evt. supplerende spørgsmål kan rettes til, navn:						Telefonnr.	
NB. Pkt. 2, 3 og 4 skal altid udfyldes. Rådes der ikke over en kantine, bedes man gå til pkt. 35								

ØKONOMI OG REGNSKAB

5	I de følgende spørgsmål ønskes regnskabstal for 1977/78. Foreligger disse ikke eller benyttes en anden regnskabsperiode, angives den anvendte regnskabsperiode:	3						
		I tusinde kr.						
6	Kantinens bruttoomsætning 1977/78	4						
7	Kantinens driftsresultat for eventuelle tilskud/refusion 1977/78	Overskud	5	1			(Sæt x)	6
		Underskud	2					
8	Kantinens lønudgifter 1977/78	7						
9	Kantinens råvareudgifter 1977/78	8						
10	Kantinens øvrige udgifter 1977/78	9						
11	Indtægter fra tilskud/refusion 1977/78	10						
12	Kantinens øvrige indtægter 1977/78	11						

Ja Nej

13	Indgår kantineens regnskab i den under pkt. 2 nævnte institutions regnskab? (Sæt x)	12	1	2
----	---	----	---	---

14	Hvem foretager revision af regnskabet? (Sæt kun et x)	13	1
	Rigsrevisionen		
	Privat revisionsfirma	2	
	Andre (bedes uddybet under pkt. 36)	3	
15	Hvorledes anvendes et eventuelt driftsoverskud? (Sæt kun et x)	14	1
	Sænkning af priserne		
	Indgår i institutionens regnskab	2	
	Til anskaffelser	3	
	Andet (bedes uddybet under pkt. 36)	4	

Ja Nej

16	Har den under pkt. 2 nævnte institution ydet tilskud til kantineens drift? (Sæt x)	15	1	2
17	Hvis Ja: fremgår dette direkte af finanslovens tekst eller anmærkninger? (Sæt x)	16	1	2

Ja Nej

18 Afholder kantinen selv følgende udgifter: (Sæt x)	Vedligeholdelse af lokaler	17	1	2
	Vedligeholdelse af inventar og udstyr	18	1	2
	Husleje	19	1	2
	El, vand og varme	20	1	2
	Engangsservice	21	1	2
	Andet service	22	1	2
	Anskaffelse af inventar og udstyr	23	1	2
	Råvarer	24	1	2
	Revisionshonorarer	25	1	2

19	Hvor mange personer (hel- eller halvtids) er beskæftigede ved kantinens drift (årsnorm for heltidsbeskæftigede er 2.080 timer)?	20	Betaler den under pkt. 2 nævnte instituion lønnen? (Sæt x) ved nej betyder at kantinen betaler lønnen)						
		Antal						Ja	Nej
	A. Ialt beskæftiget	26					36	1	2
	B. Skønsmæssigt fordelt på de enkelte funktioner:								
	Ledelse	27					37	1	2
	Administration, regnskab	28					38	1	2
	Indkøb	29					39	1	2
	Tilberedning	30					40	1	2
	Ekspedition	31					41	1	2
	Opvask og oprydning	32					42	1	2
	Afrydning af spisepladser	33					43	1	2
	Rengøring foran skranken	34					44	1	2
	Rengøring bag skranken	35					45	1	2

21 Hvorledes er kantinen organiseret? (Sæt kun et x)	Selvejende	46	1
	Personaledrevet		2
	Fremmed forpagtning		3
	Institutionsdrevet		4
	Andet (bedes uddybet under pkt. 36)		5

22 Hvem hæfter for et evt. underskud? (Sæt kun et x)	Kantinebestyrelse	47	1
	Personaleorganisation eller -forening		2
	Fremmed forpagter		3
	Institutionen		4
	Andet (bedes uddybet pkt. 36)		5
23 Hvem varetager den daglige ledelse af kantinen? (Sæt kun et x)	Ansæt bestyrer	48	1
	Fremmed forpagter		2
	Medarbejder i institutionen		3
	Andet (bedes uddybet under pkt. 36)		4
24 Findes der et formelt grundlag i form af vedtægter eller lignende for kantinens drift og ledelse?	49	1 Ja	2 Nej
25 Finder der samordning sted med andre kantiner indenfor institutionen?	50	1 Ja	2 Nej

STØRRELSE OG BENYTTELSE

26 Kantinearealets størrelse (Sæt kun et x)	0– 99 m ²	51	1
	100–199 m ²		2
	200–299 m ²		3
	300–399 m ²		4
	400–499 m ²		5
	500–599 m ²		6
	Over 600 m ²		7
27 Antallet af kantinepladser (Sæt kun et x)	0–25 pladser	52	1
	26–49 pladser		2
	50–99 pladser		3
	100–199 pladser		4
	200–299 pladser		5
	300–399 pladser		6
	Over 400 pladser		7
28 Det anslåede daglige antal deltagere i	Morgenmad	53	personer
	Frokost	54	personer
	Aftensmad	55	personer

29	Hvor stor er den kundekreds, kantinen er beregnet til at skulle dække? Der tænkes på den potentielle kundekreds, dvs. det antal personer, der har adgang til at benytte kantinen eller som den er beregnet til at skulle kunne betjene. Tallet må i hvert fald være fastlagt ved kantinens oprettelse eller ved senere udvidelser, ombygninger o.lign.	Medarbejdere	56							personer	
		Patienter/klienter	57							personer	
		Besøgende	58							personer	
		Elever/studerende	59							personer	
		Private kunder	60							personer	
		Andre	61							personer	
		Ialt	62							personer	63
		30	Kantinens normale åbningstider	Fra kl. _____ til kl. _____ Fra kl. _____ til kl. _____ Fra kl. _____ til kl. _____ Fra kl. _____ til kl. _____							
31	Samlet antal ugentlige åbningstimer	64				timer			65		
32	Anvendes kantinen udover den egentlige kantinedrift også jævnligt til (Sæt x)	Udlejning til private	66	1	Ja	2	Nej				
		Personalemøder	67	1		2					
		Institutionsmøder o.l.	68	1		2					
		Private fester	69	1		2					
		Andet (bedes uddybet under pkt. 36)	70	1		2					

		Kr.		Øre			
33	Hvis følgende varekategorier forhandles, bedes priser pr. 1. juli 1978 oplyst	71					
		Dagens varme ret					
		72					
		Uspecificeret smørrebrød pr. stk.					
		73					
		Kaffe pr. kop					
		74					
		The pr. kop					
75							
Pilsner							
76							
Sodavand							
77							
Middagsret							
34	Sælger kantinen (Sæt x)	Spiritus	78	1	Ja	2	Nej
		Vin	79	1		2	
		Tobak	80	1		2	
		Chokoladevarer	81	1		2	
		Andre kioskvarer	82	1		2	

35	Hvis institutionen ikke har en kantine, hvilke af nedennævnte faciliteter har den da: (Sæt x)				
			Ja	Nej	
		Spiselokale til medbragt mad med opvarmningsmulighed	83	1	2
		Personalet henter/tilbereder på skift mad	84	1	2
		En enkelt medarbejder med andre hovedopgaver henter/tilbereder mad	85	1	2

36	Bemærkninger:	
(Hvis nødvendigt kan bagsiden benyttes)		
Dato	Underskrift	

Kantiners indtægter og udgifter. Fordelt på ministerier (i 1.000 kr.)

Ministerier	Brutto omsætning	Driftsresultat under- skud	over- skud	Løn- udgift	Rå- vare- udgift	Øvrige udgifter	Til- skud/ refusion	Øvrige indtæg- ter	Antal kantiner
Arbejdsministeriet	8824	303	604	4169	7261	463	314	66	27
Boligministeriet	1994	145	32	845	1223	39	245	4	2
Finansministeriet	840	399	62	775	774	19	403	0	3
Fiskeriministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forsvarsministeriet	102692	29477	497	60616	68414	4095	698	246	60
Handelsministeriet	1766	484	110	1636	1801	128	732	0	9
Indenrigsministeriet	12092	2287	208	6079	8560	236	1482	0	25
Justitsministeriet	11080	782	273	3406	8387	199	55	1221	30
Kirkeministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Landbrugsministeriet	1368	17	6	705	1322	69	0	277	9
Miljøministeriet	534	98	174	281	520	13	96	65	5
Ministeriet for Grønland	1918	257	0	1496	1608	44	506	150	4
Min. f. kult. anl.	6338	176	845	3031	4705	222	539	1794	13
Min. f. off. arb.	26522	931	204	7269	20000	1056	1846	1676	44
Min. f. skat./afg.	3409	208	574	1378	3145	154	978	13	8
Socialministeriet	4703	1458	112	3273	3081	495	239	251	28
Statsministeriet ¹⁾	336	0	26	504	258	0	0	0	2
Udenrigsministeriet ²⁾	1146	0	0	2630	1131	15	0	0	1
Undervisningsministeriet	94581	2433	2426	31021	63227	4131	2013	2591	212
Økonomiministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Andre	2727	80	0	2500	2807	0	0	0	2
I alt	282870	39535	6153	131614	198224	11378	10146	8354	484

¹⁾ De under statsministeriet anførte kantiner er begge beliggende på Færøerne.

²⁾ Udenrigsministeriet er i foråret 1980 flyttet til nye lokaler.

Kantinepersonalet fordelt på ministerier og finansieringsform.

	Antal medarbejdere			Procentvis fordeling		
	Betalt af vedk. inst.	Betalt over kantinens drift	I alt	Betalt af vedk. inst.	Betalt over kantinens drift	I alt
Arbejdsministeriet	71	2	73	97	3	100
Boligministeriet	0	15	15	0	100	100
Finansministeriet	12	0	12	100	0	100
Fiskeriministeriet	0	0	0	0	0	0
Forsvarsministeriet	13	711 ¹⁾	724	2	98	100
Handelsministeriet	21	6	27	77	23	100
Indenrigsministeriet	39	66	105	37	63	100
Justitsministeriet	13	47	60	22	78	100
Kirkeministeriet	0	0	0	0	0	0
Landbrugsministeriet	17	0	17	100	0	100
Miljøministeriet	14	0	14	100	0	100
Ministeriet for Grønland	21	0	21	100	0	100
Min. f. kult. anl.	55	14	69	80	20	100
Min. f. off. arb.	29	97	126	23	77	100
Min. f. skat./afg.	26	3	29	89	11	100
Socialministeriet	73	3	76	96	4	100
Statsministeriet	3	2	5	60	40	100
Udenrigsministeriet	28	0	28	100	0	100
Undervisningsministeriet	266	440	706	38	62	100
Økonomiministeriet	0	0	0	0	0	0
Andre	35	0	35	100	0	100
I alt	736	1406	2142	34	66	100

¹⁾ Se dog de særlige bemærkninger herom i betænkningen, s. 13.

Oversigt over hvilke udgifter kantinerne selv afholder.¹⁾

	Vedl. af lokaler	Vedl. af inventar udstyr	Husleje	El/ vand/ varme	Engangs-service	Andet service	Anskaf. inventar udstyr	Råvarer	Revisionshonorarer	Antal kantiner
Arbejdsministeriet	1	3	0	0	9	4	1	25	1	27
Boligministeriet	0	0	0	0	1	1	0	2	0	2
Finansministeriet	0	0	0	0	1	2	0	3	0	3
Fiskeriministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Forsvarsministeriet	0	55	0	0	58	55	55	59	2	60
Handelsministeriet	0	1	0	0	3	2	1	7	4	9
Indenrigsministeriet	0	11	0	0	12	12	3	18	1	25
Justitsministeriet	0	0	0	0	3	1	0	22	5	26
Kirkeministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Landbrugsministeriet	1	2	0	1	3	6	5	8	1	9
Miljøministeriet	0	0	0	0	0	1	0	4	0	5
Ministeriet for Grønland	0	0	0	0	0	0	0	4	0	4
Min. f. kult. anl.	1	7	0	0	7	9	7	13	1	13
Min. f. off. arb.	1	4	1	1	5	12	4	43	22	44
Min. f. skat./afg.	0	0	0	0	1	0	1	8	2	8
Socialministeriet	3	4	1	1	8	4	4	14	2	28
Statsministeriet	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2
Udenrigsministeriet	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1
Undervisningsministeriet	5	78	3	4	144	105	67	197	87	212
Økonomiministeriet	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Andre	0	0	0	0	2	0	0	2	0	2
I alt	12	165	5	7	258	215	148	431	128	480

¹⁾ Skemaet læses således: Udgiften til f.eks. engangsservice dækkes af 258 kantiner ud af i alt 480 kantiner. D.v.s. at udgiften for 222 kantiners vedkommende afholdes af vedkommende institutioner uden at belaste kantinens driftsregnskab.

Antal kantiner fordelt efter varekategorier og priser.

	Prisintervaller (øre)													I alt	Gennemsnit (øre)
	0-50	51-100	101-150	151-200	201-250	251-300	301-400	401-500	501-750	751-1000	1001-1250	1251-1500	over 1500		
Dagens varme ret	0	0	1	1	3	7	18	22	101	30	15	2	0	200	615
Uspec. smørrebrød	0	5	46	197	101	44	17	4	0	1	0	0	0	415	211
Kaffe pr. kop	20	167	232	44	2	2	0	0	0	0	0	0	0	467	120
The pr. kop	165	200	80	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0	457	82
Pilsner	0	1	0	8	4	70	247	45	3	0	0	0	0	378	343
Sodavand	0	3	129	257	75	3	2	0	0	0	0	0	0	469	180
Middagsret	0	1	0	1	0	0	2	1	17	33	65	5	11	136	910

Indtægter og udgifter (i 1.000 kr.) for kantiner i undervisningsinstitutioner.¹⁾

	Bruttoomsætning	Driftsresultat		Lønudgift	Råvareudgift	Øvrige udgifter	Tilskud/refusion	Øvrige indtægter	Kantiner i alt
		overskud	underskud						
Univ./høj.lær.anst.....	32684	1097	233	14383	22480	1313	849	99	38
Seminarier	14614	396	356	4181	9832	426	48	1921	42
Handels-/købm.skoler	11428	100	807	2550	7971	216	266	6	46
Maskinmesterskoler	1270	3	135	213	961	45	2	228	5
Teknika	3598	229	22	1415	2361	76	185	418	8
Tekniske skoler	19817	436	233	6296	14017	789	527	282	35
Landbrugsskoler	1572	0	3	440	698	259	0	0	3
Andre fagskoler	3753	0	16	356	1070	110	21	0	5
Højskoler	1658	96	54	847	930	357	111	1	6
Gymnasier/statsskoler	4314	16	509	1137	3108	284	4	15	20
Stats- og HF-kurser	665	4	57	127	170	149	0	21	4
Andre	656	65	8	276	326	75	0	0	3
I alt	96029	2442	2433	32221	63924	4099	2013	2991	215

¹⁾ Antallet af kantiner, der er medtaget i bilag 7 er lidt større end det tilsvarende antal i bilag 3. Dette skyldes, at tabellen er udskrevet senere og omfatter nogle for sent indkomne besvarelser.

**Undervisningsinstitutionernes kantinepersonale fordelt på institutionstyper
og finansieringsform.¹⁾**

	Antal medarbejdere			Procentvis fordeling		
	Betalt af vedk. inst.	Betalt over kan- tinens drift	I alt	Betalt af vedk. inst.	Betalt over kan- tinens drift	I alt
Univ./Høj.Lær.anst.	91	109	200	47	53	100
Seminarier	5	91	96	5	95	100
Handels-/købm.skoler	53	43	96	55	45	100
Maskinmesterskoler	0	8	8	0	100	100
Teknika	10	19	29	34	66	100
Tekniske skoler	85	94	179	47	53	100
Landbrugsskoler	0	6	6	0	100	100
Andre fagskoler	26	0	26	100	0	100
Højskoler	8	11	19	42	58	100
Gymn./statsskoler	18	28	46	39	61	100
Stats- og HF-kurser	0	5	5	0	100	100
Andre	0	5	5	0	100	100
I alt	296	419	715	41	59	100

¹⁾ Antallet af kantiner, der er medtaget i bilag 8 er lidt større end det tilsvarende antal i bilag 4. Dette skyldes, at tabellen er udskrevet senere og omfatter nogle for sent indsendte besvarelser.

Oversigt over hvilke udgifter kantinerne i undervisningsinstitutionerne selv afholder.^{1),2)}

	Vedl. af lokaler	Vedl. af inventar udstyr	Husleje	El/ vand/ varme	Engangs-service	Andet service	Anskaff. inventar udstyr	Råvarer	Revisions honorarer	Antal kantiner
Univ./Høj.lær.anst.	1	19	0	0	22	20	13	33	16	38
Seminarier	0	13	0	0	30	22	5	42	27	42
Handels-/Købm.skoler	0	9	1	0	38	11	9	46	6	46
Maskinmesterskoler	1	1	1	1	2	1	0	4	4	5
Teknika	0	3	0	0	4	6	3	8	3	8
Tekniske skoler	0	14	0	1	25	24	15	31	11	35
Landbrugsskoler	1	2	1	1	2	2	2	2	0	3
Andre fagskoler	0	2	0	0	1	2	2	3	0	5
Højskoler	0	1	0	0	3	3	2	4	1	6
Gymnasier/Statsskoler	0	13	0	0	13	11	13	20	12	20
Stats- og HF-kurser	0	1	0	0	4	2	3	4	3	4
Andre	1	2	0	1	1	2	2	2	2	3
I alt	4	80	3	4	145	106	69	199	85	215

¹⁾ Skemaet læses således: Udgiften til f.eks. engangsservice dækkes af 145 kantiner ud af i alt 215 kantiner. Dvs. at udgiften for 70 kantiners vedkommende afholdes af vedkommende institution uden at belaste kantinens driftsregnskab.

²⁾ Antallet af kantiner, der er medtaget i bilag 9 er lidt større end det tilsvarende antal i bilag 5. Dette skyldes, at tabellen er udskrevet senere og omfatter nogle for sent indsendte besvarelser.

Ved Kongelig resolusjon av 26. mars 1971 er det fastsatt nye bestemmelser for Statens kantiner. Forsvarsdepartementet har på dette grunnlag fastsatt nye instruks for SK's styre og for SK's direktør. Samtidig er det fastsatt instruks for lokale kantineråd.

1. Statens kantiner (SK) er en »null-bedrift« administrativt underlagt **Forsvarsdepartementet**. Den er etablert med sikte på drift av mannskapskantiner i Forsvaret og lunsjrom ved **statlige** og andre offentlige institusjoner. SK's budsjett bevilges under kap. 2462 i statsbudsjettet.

2. Det er fastlagt følgende målsetting for *kantinetjenesten* i Forsvaret:

Kantinetjeneste er et ledd i velferdsarbeidet for de militære mannskaper, og kan dessuten betjene befal og sivilt ansatte i Forsvaret.

Kantinetjenesten etableres normalt ved alle forlegninger som har mannskaper i tjeneste.

Kantinetjenesten skal stille hyggelige lokaler til rådighet for mannskapene, og på fordelaktigstemat skaffe personellet varer og tjenester som det ikke tilkommer vederlagsfritt. For serveringsvarer, og de viktigste butikkvarer skal holdes ensartede priser ved alle mannskapskantiner og utvalg.

Mannskapet er kantineenes hovedbruker, og kantinetjenesten må innenfor rammen av de økonomiske muligheter utformes med sikte på å tilgodese mannskapenes behov.

Det er fastlagt følgende målsetting for *lunsjromvirksomheter* ved statlige og andre offentlige institusjoner:

Lunsjromtjenesten er et ledd i personellforvaltningen i staten og kan dessuten betjene **besøkende** ved statens kontorer.

Lunsjromtjenesten skal stille trivelige lokaler til disposisjon for de ansatte, og på fordelaktigste **måte** dekke deres behov for **serveringsvarer** og visse alminnelige forbruksvarer.

Lunsjromtjenesten etableres ved statsetater hvor det er ønskelig og forøvrig et rimelig grunnlag. Det kan også drives lunsjrom ved offentlige etater utenom statsforvaltningen, når dette kan bidra til å styrke det samlede driftsgrunnlag for lunsjromsektoren.

3. I samsvar med målsettingen opprettes det permanente kantineutvalg og andre salgssinn-

retninger ved de militære forlegninger. Under øvinger og liknende forhold søkes etablert midlertidige utvalg. SK kan også drive permisjonssteder. Ved etablering av kantiner m.v. skal hovedvekten legges på den velferdsmessige side, men økonomiske hensyn skal tas med i den samlede vurdering.

Det etableres lunsjrom ved statlige institusjoner når det fremsettes ønske om det og det er et rimelig økonomisk grunnlag for driften, hensyn tatt til at lunsjromsektoren samlet skal bære sine driftsutgifter.

Lunsjrom ved offentlige institusjoner utenom staten kan bare etableres i den utstrekning driften bidrar til å styrke driftsøkonomien for lunsjromsektoren.

SK kan dessuten i den utstrekning kapasiteten gjør det mulig, og det ikke går utover den primære virksomhet, påta seg innkvartering, forpleining og servering ved idretts- og foreningsarrangement o.l., samt levering av varer til interessekontorer i offentlige institusjoner etter **nærmere** bestemmelser fastsatt af **Forsvarsdepartementet**.

4. Driften av de to sektorer innen SK, kantinesektoren og lunsjromsektoren, skal baseres på **åtskilt økonomi**, og regnskapet skal innrettes på dette grunnlag. *Lunsjromsektoren* skal normalt bære sine egne driftsutgifter. Driftsresultatet for *kantinesektoren* ses i sammenheng med den prismålsetting myndighetene fastlegger for kantinevarer.

Lunsjromsektoren belastes årlig med et »administrasjonsbidrag« til dekning av sektorens andel av fellseadministrasjonens kostnader.

Beregningen av administrasjonsbidraget skjer etter nærmere bestemmelser fastsatt av **Forsvarsdepartementet**. Til kantinesektoren regnes alle mannskapskantiner og permisjonssteder, herunder kantinene ved hovedkvarteret for Nord-kommandoen.

Til lunsjromsektoren regnes alle lunsjrom som drives for ansatte i staten, herunder for ansatte ved militære staber/avdelinger, **og**

lunsjrom ved eventuelle andre offentlige institusjoner.

5. Kantine lokaler ved militære avdelinger/stasjoner stilles vederlagsfritt til disposisjon for SK.

Følgende investeringer og driftsutgifter i forbindelse med *kantinevirksomheten* dekkes over forsvarsbudsjettet etter departementets nærmere bestemmelser:

- a. Nybygg og ominnredningsarbeider vedrørende de lokaler og salgsinnretninger som nyttes i den lokale kantinevirksomhet, herunder kjøkken, lager og kontorer m.v.
- b. Anskaffelse av utstyr og inventar til de lokaler/salgsinnretninger som er nevnt under litra a. foran, herunder salgskiosker, salgsautomater og annet utstyr for salg, produksjon og servering.
- c. Anskaffelse av utstyr til oppsetting av mobile kantiner og teltkantiner.
- d. Vedlikehold av lokaler og utstyr nevnt under a., b. og c. ovenfor.
- e. Utgifter til lys, varme og renhold ved den enkelte kantines oppholdsrom, kjøkkenseksjon og øvrige lokaliteter.

Utstyr som er anskaffet for Forsvarets regning inventarføres etter nærmere bestemmelser fastlagt av **Forsvarsdepartementet**.

Bestemmelsene i dette punkt er ikke til hinder for at SK leilighetsvis selv anskaffer utstyr/inventar i rimelig utstrekning når driftshensyn gjør det ønskelig og økonomien tillater det.

Ved etablering og drift av lunsjrom ved statslige institusjoner og ved offentlige institusjoner utenom statsforvaltningen skal, etter nærmere regler fastsatt av Finansdepartementet, utgifter til hus, lys, varme og renhold samt til anskaffelse, vedlikehold og supplering av utstyr og servise dekkes av vedkommende institusjon.

Driftsutgifter og bygningstekniske utgifter til vedlikehold, ombygningsarbeider m. v. vedrørende SK's hovedkontor og regionale kontorer belastes SK's driftsbudsjett.

SK er underlagt de samme forvaltningsmessige bestemmelser som gjelder for Forsvaret med mindre annet blir bestemt.

Forsvarsdepartementet oppnevner et styre som har til oppgave å forestå virksomheten og på vegne av departementet gi retningslinjer for driften med sikte på å styrke og effektivisere den. Styret gis slik sammensetning:

1 representant (formann) utpekt av Forsvarsdepartementet

1 representant for militære myndigheter utpekt av Forsvarets overkommando

1 representant for de militære mannskapers tillitsmenn

1 representant for Finansdepartementet

1 representant for lunsjromkundene (utpekt av tjenestemannsorganisasjonene)

1 representant for de ansatte (utpekt av og blant de ansatte)

1 representant med særlig **innsikt** i forretningsdrift og rasjonalisering utpekt av Forsvarsdepartementet
Direktøren for SK.

For styrets medlemmer oppnevnes personlige varamenn. Departementet oppnevner et av styrets medlemmer som varaformann.

Styret oppnevnes for en periode av inntil 3 år, dog slik at ikke flere enn 3 representanter trer ut samtidig.

Styrets medlemmer kan gjenoppnevnes.

Styrets ansvars- og myndighetsområde reguleres i egen instruks som fastsettes av Forsvarsdepartementet.

Den daglige ledelse av SK er tillagt direktøren. Ansvars- og myndighetsområde reguleres i egen instruks, som fastsettes av Forsvarsdepartementet.

Avdelingens tillitsmannsutvalg sammen med en eller flere representanter for kantinen skal virke som lokalt kantineråd. Det vil ha en rådgivende status.

Forsvarsdepartementet gir nærmere bestemmelser om kantinerådenes sammensetning og oppgaver.

I den utstrekning vedkommende institusjon, samarbeidsutvalget eller tjenestemannsorganisasjonene ønsker det, kan det også på lunsjromsektoren opprettes lokale, rådgivende organer bestående av representanter for vedkommende administrasjon, kunderne og de ansatte ved lunsjrommet.

Forsvarsdepartementet fastsetter bestemmelser for kantinetjenesten ved beredskap og krig.

Disse »Bestemmelser for Statens kantiner« trer i kraft 1. april 1971 og erstatter de tidligere bestemmelser fastsatt ved kongelig resolusjon av 30. april 1964.

Måltidspriskundgørelsen¹⁾

1 §. Måltidspriserne ved de personalserveringer som krigsmaktens forband driver faststilles af forsvarets materielverk med udgangspunkt i kostnader for livsmedel og personal. I **personalkostnaderne** inræknes allmän arbetsgivaravgift samt pensions- og socialförsäkringskostnader. Beräkningen avser kostnader vid självservering från disk. De måltidspriser som materielverket fastställer för normalportion vid nämnda **personalserveringar** tillämpas även för anställda vid statsliga civila inrättningar av internatkaraktär, såsom sjukhus samt vissa anstalter och skolor, om serveringen drives av myndigheten.

Tillämpas annan serveringsform än självservering från disk, täckes den merkostnad som oppkommer på grund därav genom höjning av måltidspriserne. Statens arbetsgivarverk får dock efter framställning av myndigheten medge att höjning ej skall ske, om särskilda skäl foreligge for den använda serveringsformen.

År kosthållet for de anställda eller for viss eller vissa grupper av dessa av högre standard än i övrigt tillämpas vid förbandet eller inrättningen, höjes måltidspriserne med hän syn till detta.

Höjning av måltidspris enligt andra eller tredje stycket bestämmes af myndigheten efter samråd med materielverket.

Föreligger skattskyldighet enligt förordningen (1968:430) om mervärdeskatt, skall måltidspris höjas med belopp som motsvarar skatten.

2 §. Driver annan statlig myndighet än som avses i 1 § personalservering, bestämmer myndigheten måltidspriserne med udgangspunkt i kostnader for de kassaapparater, kontorsmaskiner og telefoner som behøvs for driften af serveringen. I personalkostnaderne inræknes allmän arbetsgivaravgift samt pensions- og socialförsäkringskostnader. Föreligger skattskyldighet enligt förordningen (1968:430) om mervärdeskatt, skal **måltidspris** höjas med belopp som motsvarar skatten.

Drives personalservering vid statslig myndighet av de anställda eller genom entreprenör, tillhandahåller myndigheten utan kostnad serverings-, köks- och ekonomilokaler med behövlig inredning och utrustning, värme, vatten, lys och elkraft eller annan **drifts**energi. I behövlig utrustning inræknes ej servis eller bestick för engångsbruk. Myndigheten bekostar vidare städning av serveringslokaler. Myndigheten bekostar ej de kassaapparater, kontormaskiner och telefoner som behövs för driften av serveringen

I den utsträckning det är möjligt får personalservering som avses i denna paragraf utnyttjas även av anställda vid annan statlig myndighet. För dessa tillämpas samme priser som gäller för de anställda hos den myndighet där serveringen finns.

3 §. Det åligger statens arbetsgivarverk att verka for at spørger af betydelse for den statliga persontilførselsverksamheden andlægges efter enhetlige retningslinjer.

¹⁾ af 28. maj 1968 med ændringer af 2. juni 1972, 3. juni 1976 og 7. december 1978.

Udkast til

Cirkulære om oprettelse og drift af personalekantiner m. v. hos statslige institutioner

Med henblik på opnåelse af ensartede retningslinier for oprettelse og drift af personalekantiner i statslige styrelser, institutioner og virksomheder, herunder forsvaret og statslige uddannelsesinstitutioner, fastsættes herved følgende:

Oprettelse af kantiner

§ 1. Ved kantinevirksomhed forstås servering i dertil indrettede lokaler på eller i tilknytning til arbejdspladser og tilsvarende steder for personer, der er beskæftiget i en virksomhed, eller som besøger eller har ærinde i virksomheden.

Stk. 2. Der kan etableres kantine på statslige tjenestesteder, hvor der er et rimeligt behov for at give personalet, uddannelsessøgende, besøgende m. v. adgang til at købe tilberedt mad, forfriskninger og kioskvarer, såfremt det må antages, at kantinen kan drives økonomisk forsvarligt under hensyntagen til de i nærværende cirkulære fastsatte tilskudsmuligheder m. v.

Stk. 3. Kantinevirksomheden baseres på selvbetjening fra skranke og på selvafrydning fra gæsternes side.

Stk. 4. Etablering eller opretholdelse af kantiner, hvor det fornødne økonomiske grundlag ikke er tilstede, må kun ske, hvor kantinen er et nødvendigt led i udøvelsen af virksomheden på det pågældende tjenestested, eller hvor andre ganske særlige forhold taler herfor, og kun efter indhentet godkendelse fra de bevilgende myndigheder.

Institutionens bidrag til kantinedriften

§ 2. Priserne i kantinen skal fastsættes således, at de mindst giver dækning for varernes fremstillingsomkostninger, dvs. råvarernes pris, samt lønomkostninger vedrørende indkøb, tilberedning, salg og administration.

Stk. 2. Institutionen kan vederlagsfrit stille følgende faciliteter til rådighed:

- lokaler
- varme

- vand
- lys
- el/gas
- køkkenmaskiner og udstyr i øvrigt
- møbler, gardiner m. v.
- porcelæn, glas, bestik
- vaske- og opvaskemidler.

Inventar, udstyr og løsøre i øvrigt, der er stillet til rådighed i medfør af denne bestemmelse, forbliver statens ejendom og vedligeholdes for institutionens regning.

Stk. 3. Institutionen kan i øvrigt dække den del af de med kantinens drift forbundne lønudgifter, der medgår til nødvendig afrydning, til fjernelse af affald samt til opvask og rengøring. Denne andel kan kalkulatorisk fastsættes således: Lønudgiften til rengøring af spiselokale dækkes fuldt ud af institutionen. Herudover dækker institutionen en tredjedel af de øvrige med kantinens drift forbundne lønudgifter. Institutionens dækning af kantinens lønomkostninger, excl. rengøring af spiselokale, kan dog uanset opgørelsesmåden ikke overstige en sjettedel af den samlede omsætning eksklusive moms.

Stk. 4. Kantiner, der væsentligst har til formål at betjene institutionens kunder, besøgende o. 1., hertil ikke henregnet uddannelsessøgende eller institutionsanbragte, bør tilstræbe, at den del af kantinens virksomhed, der hidrører fra udefra kommende **kantine**-gæster, økonomisk hviler i sig selv, således at samtlige kantineudgifter dækkes af priserne.

Stk. 5. Såfremt der i institutioner af internatskarakter måtte være fastsat lavere kantinepriser for klienterne, end hvad der ville følge af tilskudsbestemmelserne i § 2, lægges de heri indeholdte principper dog til grund ved prisfastsættelsen for institutionens personale. Dette gælder ikke, såfremt personalets deltagelse i spisningen har tjenstlig karakter.

Kantinens organisation

§ 3. Kantinevirksomheden bør søges etableret således, at staten, bortset fra en for-

pligtelse i medfør af § 2, hverken pådrager sig noget økonomisk ansvar for kantinens driftsmæssige resultat eller noget erstatningsansvar for skader i forbindelse med kantinedriften. Dette hensyn kan normalt tilgodeses ved bortforpagtning af kantinen til en selvstændig entreprenør eller ved overladelse af driften til en forening oprettet af personalet.

Stk. 2. Såfremt kantinen enten er et nødvendigt led i udøvelsen af virksomheden på det pågældende tjenestested eller dog må anses for naturligt forbundet med virksomhedens karakter, kan kantinen i stedet etableres som en del af den pågældende institution.

Budget, regnskab, revision m. v.

§ 4. Såfremt kantinen drives som en del af den pågældende institution, er kantinevirksomheden i det hele underlagt de regler, der bevillings-, regnskabs- og revisionsmæssigt er gældende for statslige institutioner.

Stk. 2. Ved udarbejdelsen af forslag til finanslov bør det af indledningen til Anmærkninger II til den enkelte hovedkonto fremgå, hvilke udgifter der forudsættes afholdt til kantinevirksomhed.

Stk. 3. Merudgifter og merindtægter, der er en direkte følge af en uforudset stigende efterspørgsel efter kantinens produkter, kan umiddelbart opføres på forslag til tillægsbevilling. Det forudsættes herved, at en eventuel udgiftsforøgelse i fuldt omfang finansieres via indtægterne fra kantinens varesalg. En i forbindelse hermed nødvendig udvidelse i antallet af stillinger kan dog kun ske med finansministeriets forudgående tilslutning.

Stk. 4. Institutionens regnskabssystem tilrettelægges således, at der er mulighed for at kontrollere overholdelsen af de i § 2 fastsatte retningslinier for, hvilke udgifter der skal finansieres gennem indtægterne ved varesalg. Ved tilrettelæggelsen vil det kunne være nødvendigt at foretage opdelinger af hensyn til varegrupper med forskellig avance. Der bør normalt foretages vareoptællinger og udarbejdes opgørelse af driftsresultat ved kantinevirksomheden flere gange i årets løb.

§ 5. Såfremt kantinen ikke drives som en del af den pågældende institution, men eksempelvis er overladt til en personaleforening eller bortforpagtet til en selvstændig entreprenør, og tilskud ydes i henhold til § 2,

bør vilkårene for kantinedriften være skriftligt fastlagt. Der bør herunder ske en udtømmende fastlæggelse af den pågældende institutions forpligtelser over for kantinen, eventuelt ved henvisning til bestemmelser i nærværende cirkulære § 2. Det bør i denne forbindelse præciseres, at institutionen ikke hæfter for tredjemands kontraks- eller erstatningsmæssige krav over for kantinen samt at kantinens selvstændighed klart bør fremgå overfor tredjemand. Det bør endvidere tilkendegives som et vilkår for ydelse af tilskud, at institutionen og Rigsrevisionen efter eget skøn har adgang til at iværksætte videregående undersøgelser, herunder af kantinens forretningsmæssige drift som helhed.

Stk. 2. Inden hvert regnskabsårs begyndelse indsendes til institutionens godkendelse et budget for kantinens drift med angivelse af institutionens bidrag til kantinen.

Stk. 3. Kantinens regnskabssystem tilrettelægges således, at det kan danne grundlag for beregningen af institutionens bidrag i henhold til § 2, og således at der, som i § 4, stk. 4 forudsat, sker en efter forholdene fastlagt opfølgning af udviklingen i kantinevirksomhedens driftsforløb.

Stk. 4. Kantinens regnskab bør være underkastet revision ved en statsautoriseret eller registreret revisor. For mindre kantiners vedkommende kan revisionen dog ske ved anden af institutionen godkendt person. Revisionen baseres i så fald på en af institutionen udarbejdet og af Rigsrevisionen tiltrådt revisionsinstruks. Det reviderede regnskab indsendes senest 3 måneder efter regnskabsårets udløb til institutionens godkendelse.

Stk. 5. Den af institutionen afholdte lønudgift til rengøring af spiselokale samt udgifter i medfør af § 2, stk. 2, bør fremgå af finanslovsforslagets indledning til anmærkninger II til den enkelte hovedkonto, og optages i øvrigt som driftsudgifter, fordelt på de respektive standardkonti. Institutionens udgifter i henhold til § 2, stk. 3, bortset fra løn til rengøring af spiselokale, ydes som tilskud og optages på finanslovsforslaget under bevillingskontoplanens konto 53. Andre tilskud. Tilskuddet benævnes »Tilskud til kantinedrift«.

Stk. 6. Institutionens udgifter i henhold til § 2, stk. 2, ydes efter regning. Udgifter i henhold til § 2, stk. 3, kan på grundlag af bud-

getter, f. eks. kvartalsvis forud, ydes som a contobidrag, der reguleres på grundlag af det reviderede og godkendte regnskab. Institutionen kan ikke på anden måde bidrage til fremskaffelse af kapital til kantinedrift.

§ 6. Uanset under hvilken form en kantine drives, skal institutionens udgifter til kanten afholdes inden for den godkendte bevillingsramme.

Stk. 2. Institutionen har indseende med, at kanten drives økonomisk rationelt og bør om nødvendigt tage skridt til afhjælpning af mangler i så henseende. Forsvarets Cafeterier, forsvarskommandoen, Postbox 202, 2950, Vedbæk, tlf. 02-892255, vil være indstillet på i begrænset omfang at yde rådgivningsmæs-

sig bistand til øvrige statslige institutioner i spørgsmål vedrørende kantinevirksomhedens, herunder regnskabssystemets rationelle tilrettelæggelse.

Ikrafttrædelses- og overgangsbestemmelser

§ 7. Senest fra 1. januar 1983 skal kantine-driften være tilrettelagt i overensstemmelse med nærværende cirkulære, med mindre eksisterende kontraktlige eller andre aftalemæssige forpligtelser i det enkelte tilfælde er til hinder herfor.

Stk. 2. Kantiner, der i dag drives som en del af institutionen, uagtet betingelserne i § 3, stk. 2, ikke er opfyldt, kan opretholde den hidtidige driftsform under iagttagelse af cirkulærets bestemmelser i øvrigt.

